

Nr 133.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående vissa riktlinjer för enhetsskolans ledning och lokala organisation; given Stockholms slott den 3 mars 1950.

Kungl. Maj:t vill härigenom, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

Josef Weijne.

Propositionens huvudsakliga innehåll:

I propositionen behandlas följande fyra frågor, nämligen om kommunalisering av skolväsendet, centrala och regionala skolmyndigheter, skolans lokala organisation och lärartillsättningen. I den första frågan föreslås, att enhetsskolan, varom förslag framlagts i propositionen 1950: 70, skall vara en statsunderstödd kommunal skola. Vid valet mellan en statlig eller kommunal enhetsskola har departementschefen anslutit sig till det senare alternativet såsom det ur praktisk synpunkt enda möjliga. Beträffande gymnasiet ställes avgörandet om en eventuell kommunalisering på framtiden.

Med spørsmålet om statlig eller kommunal skola sammanhänger frågan om fördelningen mellan staten och kommunerna av kostnaderna för skol-

väsendet. Departementschefen har funnit detta vara ett mycket invecklat problem, som det icke är möjligt att utan föregående noggrann utredning taga ställning till; han har i detta sammanhang endast uttalat, att han finner det önskvärt att staten kan ikläda sig huvudparten av kostnaderna.

Beträffande de övriga i propositionen berörda frågorna framläggas icke några definitiva förslag, då ytterligare utredning i olika hänseenden ansetts erforderlig.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 3 mars 1950.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden SKÖLD, QUENSEL, VOUGT, ZETTERBERG, NILSSON, STRÄNG, ERIKSSON, MOSSBERG, WEIJNE, ANDERSSON, LINGMAN.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anför chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Weijne följande.

Vid anmälan av propositionen nr 70 till innevarande års riksdag angående riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling framhöll jag, att beredningen av de med skolreformen sammanhängande frågorna om skolans ledning och lokala organisation samt om lärarutbildningen då ännu icke var avslutad. Jag anhåller nu att få anmäla frågan om skolans ledning och lokala organisation. Till frågan om lärarutbildningen ämnar jag återkomma framdeles.

1. Kommunalisering av skolväsendet. Kostnadsfördelningen mellan stat och kommun.

Nuvarande förhållanden.

Om man undantar de relativt fåtaliga privata skolorna omfattar det svenska skolväsendet en statlig och en kommunal sektor. Till den förra gruppen höra huvudsakligen de allmänna läroverken — högre allmänna läroverk och fristående realskolor. Dessas antal har genom det successiva förstatligandet av ett stort antal kommunala mellanskolor avsevärt ökat under de senare åren. Större delen av skolväsendet står emellertid under kommunal förvaltning: folkskolorna (med påbyggnader), flickskolorna och yrkesskolorna med vissa undantag, liksom fortfarande åtskilliga mellanskolor. Dessutom finnes ett antal kommunala gymnasier.

De *allmänna läroverkens* karaktär av statliga inrättningar hindrar ej att viss medverkan sker från kommunernas sida. Jämlikt § 212 läroverksstadgan åligger det sålunda läroverkskommun att i överensstämmelse med av kommunen gjorda åtaganden tillhandahålla erforderliga undervisningslokaler, däri inbegripna laboratorie- och materielrum, biblioteks- och studierum, behövliga specialrum för undervisningen i praktiska läroämnen

och övningsämnen m. m., samt i de fall, då sådant blivit vederbörligen bestämt, jämväl inredning och möbelutrustning. Där sådant åtagande icke föreligger eller skyldighet i sagda avseende eljest icke förefinnes, skola byggnad och underhåll av läroverkshus ske på bekostnad av läroverkets byggnadsfond ävensom i stift, där byggnadskassa finnes, med bidrag av denna i mån av Kungl. Maj:ts medgivande.

I § 215 stadgas vidare, att läroverkskommun skall, såvida icke annorlunda i särskilt fall är föreskrivet, anskaffa och underhålla rektorsbostad eller utgiva kontant ersättning härför.

Samtliga läroverkskommuner ha numera åtagit sig att hålla läroverksbyggnad och bostad åt rektor (eller utgiva ersättning för rektorsbostad). Däremot har åtagande att bekosta inredning och möbelutrustning ännu icke gjorts av alla ifrågakommande kommuner. Enligt efter hand utbildad praxis brukar staten vid upprättande av nya läroverk, vid förstatligande av icke statliga skolor ävensom vid organisationsförändringar av större omfattning i fråga om redan befintliga statliga skolor, uppställa såsom villkor, att kommunen ikläder sig nämnda skyldigheter i fråga om hela skolan. Vid mindre genomgripande organisationsförändringar har skyldigheten begränsats till den del av skolan, som berörts därav. Slutligen må nämnas, att efter uttalande av 1941 års riksdag en ny skyldighet tillkommit, nämligen att tillhandahålla bostad åt erforderlig vaktmästarpersonal. Åtagande härutinnan har sedan dess avkrävts vederbörande läroverkskommun vid varje organisationsändring.

Här må erinras, att skolöverstyrelsen, som genom Kungl. Maj:ts beslut den 29 mars 1946 anbefallts att verkställa utredning av frågan om statsbidrag under vissa förhållanden till undervisningslokaler för högre läroanstalter, i skrivelse den 21 februari 1949 föreslagit, att statsbidrag skulle i den ordning och efter de grunder, som i skrivelsen närmare angivas, utgå till kostnaderna för byggnader för i högre allmänna läroverk ingående realskolor, fristående (sam)realskolor, kommunala flickskolor, kommunala mellanskolor, praktiska mellanskolor och högre folkskolor. Förslaget, vars remissbehandling nu avslutats, har ännu ej föranlett någon åtgärd från Kungl. Maj:ts sida.

Vid de allmänna läroverken erlade eleverna intill budgetåret 1947/48 terminsavgifter dels direkt till statskassan dels ock till de vid läroverken befintliga kassorna. Enligt beslut av 1947 års riksdag upphörde förstnämnda avgifter att utgå med utgången av budgetåret 1946/47 (se 1947 års åttonde huvudtitel, s. 290). Däremot finnas avgifterna till kassorna alltjämt kvar. De utgå med följande belopp, nämligen

till ljus- och vedkassan: högst 30 kronor per elev och termin,

till biblioteks- och materielkassan: dels 3 kronor för elev, som inskrives vid läroverket och dels högst 10 kronor — eller efter Kungl. Maj:ts medgivande högst 15 kronor — per elev och termin,

till understöds- och premiekassan: 7 kronor för elev, som inskrives vid läroverket, samt

till byggnadsfonden: 5 kronor per elev och termin.

Lokalstyrelsen kan besluta om befrielse från eller nedsättning av nämnda avgifter.

Förslag om fullständigt avskaffande av terminsavgifterna vid de allmänna läroverken har framlagts av skolutredningen (VIII. Utredning och förslag rörande vissa socialpedagogiska anordningar inom skolväsendet, SOU 1947: 11). Det må framhållas att ett avskaffande av avgifterna till läroverkens kassor är förknippat med vissa tekniska frågor av komplicerad beskaffenhet, vilket bidragit till att någon ändring ännu icke kommit till stånd.

För inrättande av *högre kommunal skola* (kommunal mellanskola, kommunal flickskola, praktisk mellanskola eller högre folkskola) erfordras Kungl. Maj:ts tillstånd. Skolorna stå under inseende av skolöverstyrelsen, som fastställer reglemente och förordnar inspektor för varje skola. De högre kommunala skolorna äro underkastade den kontroll och de bestämmelser i övrigt, som Kungl. Maj:t kan finna gott föreskriva. Närmare föreskrifter rörande de högre kommunala skolornas organisation, undervisningens anordnande, lärarnas kompetens m. m. ha meddelats i av Kungl. Maj:t utfärdade stadgor för de kommunala mellanskolorna (1933: 345), för de kommunala flickskolorna (1928: 426) och för de högre folkskolorna (1934: 248), vilken senare stadga i tillämpliga delar även gäller de praktiska mellanskolorna.

Kostnaderna för de högre kommunala skolorna bestridas av vederbörande kommuner, vilka dock erhålla statsbidrag till avlönande av lärare med 78 procent av kostnaderna härför. Andra lärare än övningslärare avlönas i enlighet med bestämmelserna i statens allmänna avlöningsreglemente. För övningslärarna avses särskilt avlöningsreglemente skola träda i kraft den 1 juli 1950; för närvarande gälla för dessa provisoriska avlöningsbestämmelser. Vidare utgår statsbidrag till hälsovården vid nu ifrågavarande skolor i enlighet med bestämmelserna i kungörelserna 1944: 584 och 585. Kommunerna ha att ensamma bära utgifterna för uppförande och underhåll av skolbyggnader samt anskaffande av inredning och möbelutrustning till desamma, för uppvärmning, belysning och renhållning samt undervisnings- och annan materiel. Vidare ha kommunerna att vidkännas vissa avgifter för lärarnas pensionering. Enligt kungörelserna 1938: 754 och 1941: 320 skall statsbidrag till redan inrättad högre kommunal skola ej utgå, om den ej längre fyller ett behov, som står i skäligt förhållande till de av skolans verksamhet föranledda kostnaderna.

Till kostnaderna för anskaffande av skolbyggnader för *folkskoleväsendet* erhålla kommunerna statsbidrag, vars storlek är beroende på kommunernas ekonomiska bärkraft m. m. och kan variera mellan 35 och 80 procent eller,

där »synnerliga skäl» föreligga, mer än 80 procent. Även till förhyrande av undervisningslokaler samt till anskaffande av tjänstebostäder för lärare utgår statsbidrag.

Lärarna utbildas vid de statliga folk- och småskoleseminarierna samt avlönas i enlighet med det särskilda avlöningsreglementet för folkskolan (1948: 437). Kommunernas kostnader för lärarnas kontantlöner täckas till väsentlig del av statsbidrag. Av kommunernas utgifter i övrigt täckes likaledes en stor del genom statsbidrag. Av sådana bidrag må nämnas bidrag till skolhemsbyggnader och deras inredning, till inackordering av skolbarn i skolhem, arbetsstugor eller enskilda hem, till anordnande av skolskjutsar för skolpliktiga barn, till kostnaderna för tillhandahållande av fria läroböcker m. m., till undervisningsmateriel och till anordnande av skolmältider.

För att belysa relationen mellan statens och kommunernas utgifter för folkskoleväsendet kan nämnas, att av de för budgetåret 1948/49 beräknade sammanlagda kostnaderna för ändamålet, omkring 368 miljoner kronor, inemot 200 miljoner kronor täcktes av statsmedel.

Skolkommisionens förslag.

Skolkommisionens organisationsförslag för skolväsendet¹ innebär, att folkskola och realskola sammanslås till en enhetsskola, att en viss samordning kommer till stånd mellan gymnasiet och enhetsskolan, i det att klass 9 g blir gemensam för båda skolformerna, varjämte i åtskilliga fall lokaler och lärare torde komma att vara gemensamma, samt att en samordning sker även mellan enhetsskolan och yrkesskolan dels genom klass 9 y och dels därigenom att man för undervisningen i praktiska ämnen inom enhetsskolan kommer att få användning för yrkesskolans lärare liksom omvänt, varjämte även i fråga om lokaler en viss gemenskap mellan den nioåriga skolan och yrkesskolan ibland kan komma att visa sig ändamålsenlig.

Denna samordning mellan olika skolformer har föranlett *skolkommisionen* att undersöka möjligheterna att upphäva den nuvarande dualismen stat-kommun, vilken ansetts försvåra en rationell samordning i fråga om lärarnas tjänstgöring, lokalernas användning, inköp av materiel, skolsociala åtgärder, arbetstider och måltidstimmar m. m. mellan olika skolformer. Av de två vägar, som därvid erbjuda sig — nämligen antingen ett förstatligande eller ett kommunalisering av hela skolväsendet — har kommissionen stannat för den sistnämnda. Mot ett förstatligande av hela skolväsendet talar enligt kommissionen främst den omständigheten, att det lokala intresset för skolan skulle slappna och att den administrativa apparaten skulle behöva bli alltför omfattande. Genom en kommunalisering skulle de statliga skolorna få del av det kommunala intresse, som på många håll varit utomordentligt fruktbarande men som av naturliga skäl koncentrerats till

¹ Se 1946 års skolkommisions betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling (SOU 1948: 27).

de kommunala skolformerna. Endast som kommunal kunde skolan vara en medborgerlig angelägenhet av första rangen ute i kommunerna. Kommissionen framhåller emellertid att detta förutsätter två ting. För det första måste den föreslagna kommunaliseringen av skolväsendet verkligen åtföljas av vidgade befogenheter för den lokala skolledningen, vars handhavande av det kommunala skolväsendet för närvarande är omgärdat av alltför många och detaljerade statliga bestämmelser. För det andra måste ett intimt samarbete mellan skolstyrelse och facklig skolledning komma till stånd på samma gång som en gräns måste dragas mellan den kommunala skolstyrelsens och den fackliga skolledningens befogenheter. Rektorer, lärarkollegier och de enskilda lärarna måste tillerkännas självständighet även i förhållande till de kommunala skolorganen. »Undervisningens frihet måste säkerställas.»

Det har emellertid ej varit kommissionens mening, att en över hela linjen genomförd kommunal organisation av skolväsendet skulle innebära, att skolan skulle helt frigöras från staten.

»Rätten att fastställa skolarbetets målsättning i stort och att fastställa den yttre ramen för skolorganisationen måste alltfört ligga i statens hand. En viss minimistandard för skolväsendet inom kommunerna måste föreskrivas. Under den föreskrivna minimigränsen bör kommunerna inte få gå, medan det däremot principiellt sett inte bör föreligga hinder för dem att därutöver utbygga sitt skolväsen. Vidare bör det allmänna skolväsendet, såsom även nu är fallet med dess kommunala sektor, fortfarande stå under skolöverstyrelsens överinseende och vara underkastat statlig inspektion. Såsom i det följande närmare kommer att utvecklas, bör arten av denna inspektion förändras, men något uppgivande av själva grundprincipen, att skolorna skall vara underkastade statlig inspektion, kan inte gärna ifrågasättas. — — —

Skolväsendets kommunalisering gör ingalunda en central instans för hela landets skolväsen överflödig. En sådan motiveras redan av det statliga intresset av att den pedagogiska utvecklingen sker någorlunda jämnt över hela landet. Att en rad befogenheter överflyttas från denna centrala instans till de lokala myndigheterna innebär närmast, att den centrala instansen befrias från vissa organisatoriska och detaljkontrollerande uppgifter och därigenom får större möjligheter att göra skapande insatser på viktigare och för central myndighet naturligare områden.» (S. 429.)

I anslutning härtill framhåller kommissionen, att statlig och kommunal förvaltning av skolväsendet aldrig kan helt avgränsas från varandra. Gränsen måste alltid vara flytande och kan förskjutas i den ena eller andra riktningen. Vid fördelningen av uppgifterna mellan stat och kommun bör den avgörande synpunkten vara den att byråkratism undviks och att kommunerna få så stor frihet och så stort ansvar, att skolfrågorna bli en central medborgerlig angelägenhet inom kommunen.

Frågan om kommunaliseringen sammanhänger nära med problemet om fördelningen av kostnaderna för skolväsendet. Skolväsendets förbättring

medför stora utgiftsökningar för byggande av nya skolhus, anställande av flera lärare o. s. v. Dessa ökade utgifter böra enligt kommissionens uppfattning ej påläggas kommunerna, enär man då kan riskera ett minskat intresse för och måhända ett motarbetande av hela reformen. Det vore därför riktigast, att kostnaderna för skolväsendet så långt som möjligt överflyttades på statsverket. Kommissionen har tänkt sig statsbidragssystemet så utformat, att bidragen utgå automatiskt utan statlig prövning annat än då fråga är om utgifter utöver ett visst minimiprogram. Inom detta minimiprogram avses bestämmanderätten helt ligga hos kommunerna.

Remissyttranden.

På skolhåll har kommissionens förslag om kommunalisering av hela skolväsendet mottagits mycket olika.¹ De 49 *folkskolestyrelser*, som yttrat sig om förslaget, ha samtliga tillstyrkt detsamma. Av de 20 *folkskolinspektörer*, som yttrat sig därom, ha däremot endast 6 tillstyrkt, och av de 97 *högre skolor*, som yttrat sig, ha endast 11 tillstyrkt, medan ytterligare 16 uttalat vissa sympatier för förslaget. I de fall, då man motiverat sin anslutning till kommissionens förslag om skolväsendets kommunalisering, har man talat om en önskvärd decentralisering, varigenom kommunernas intresse för skolans utveckling skulle öka, eller menat, att den nya skolan måste få en enhetlig ledning, varvid kommunalisering av den nu statliga delen måste sägas vara den enda framkomliga vägen. Åtminstone ett par av folkskolinspektörerna ha uttalat som sin uppfattning att det statliga inflytandet över skolväsendet icke verkat hämmande och framhålla, att utvecklingen säkerligen icke skulle ha skett så snabbt, om bestämmanderätten helt varit överlämnad åt kommunerna. Dessa se många gånger icke tillräckligt vidsynt på skolfrågorna.

Inspektören i Stockholmstraktens inspektionsområde delar skolkommisionens uppfattning, att viss ökad befogethet att ge skolan form och innehåll bör lämnas kommunerna, men anser dock, att kommissionen varit väl optimistisk.

»Den som minns de många svåra missgrepp och försummelse, som under tidigare epoker av stor kommunal frihet begåtts på många håll, är nog närmast böjd för en viss moderation i kommissionens förslag. Statskontroll torde bli nödvändig icke blott med hänsyn till de ekonomiska konsekvenserna utan även för att garantera, att allt går rätt till. Huvudsaken är att förhållandet mellan stat och kommun blir mindre bemängt med småfuttiga kontrollföreskrifter. Ett välreglerat kontrollsystem med klara enkla föreskrifter är ofta mindre irriterande än en kontroll, som först genom oklara föreskrifter frestar till missbruk och sedan beivrar missbruken som brott.»

Även i ett antal yttranden från de *högre skolorna* påpekas, att kommunerna icke överallt visat ett positivt intresse för skolväsendet, och många

¹ Se SOU 1949:35, som innehåller skolöverstyrelsens utlåtande jämte sammanfattning av vissa remissyttranden i övrigt.

uttala farhågor för att det ej heller i framtiden skall bli så fruktbärande, som kommissionen hoppats. Vidare framhålles faran för att skolväsendet kan komma att behandlas högst olika i olika kommuner och att skolor i kommuner med liten ekonomisk bärkraft skola komma i missgynnad ställning.

Högre allmänna läroverket i Uppsala vänder sig mot kommissionens uttalande, att skolan endast som kommunal kan vara »en medborgerlig angelägenhet av första rangen».

»Det har skolan alltid varit och kommer alltid att vara, helt enkelt därför, att medborgarnas barn gå i skolan. Ett mera konstlat uppammande av intresset för skolan bör undvikas.»

Samma läroverk betvivlar, att en kommunal administration skulle bli smidigare än en statlig och att byråkratismen skulle minskas.

»Byråkratismen kan frodas överallt, även inom kommunernas styrelse. Byråkratismen beror främst på förhållandet mellan överordnade och underordnade och naturligtvis på de enskilda ämbetsmännens sätt att handla. Decentralisation och kommunalisering utgöra därför ingalunda någon garanti för minskad byråkratism.»

Med styrka framhålles i många yttranden risken för att lärarna skola bli ofria och osjälvständiga gentemot inflytelsrika lokala intressen och beroende av »tillfälliga kastvindar inom den kommunala opinionen».

Lektorernas förening kan icke finna kommissionens skäl för skolväsendets kommunalisering övertygande. Föreningen är även orolig för att förslaget kan komma att innebära en politisering av skolans ledning:

»Att i de större städerna med deras mer betydande resurser åtskilligt verkligt intresse för skolans, undervisningens och lärarnas frihet skulle kunna mobiliseras, kan vara möjligt, men för det övervägande flertalet av landets kommuner är det att befara, att resultatet blir en dragkamp mellan den kommunala skolstyrelsen och skolans fackliga ledning, som blir till föga båtnad för skolan.

Föreningen vill dessutom framhålla, att om den föreslagna skolstyrelsen utrustas med de befogenheter, som SK föreslår, man kan förvänta, att val av skolstyrelsemedlemmar, som förrättas av kommunens beslutande myndighet, kommer att äga rum efter partipolitiska riktlinjer, som numera merendels sker vid val till betydande kommunala nämnder och styrelser. En sådan politisering av skolans ledning vore ytterst olycklig; föreningen tvekar för sin del icke att beteckna den som en av de största faror, som hittills hotat svenskt skolväsen.»

Allmänna adjunktsföreningen kan ej inse, att inte de fördelar, som kommissionen velat vinna med en kommunal skola med visst statligt inflytande, lika bra skulle kunna nås genom en statlig skola med visst kommunalt inflytande. Föreningen föreslår, att spörsmålet löses på sistnämnda sätt. Det förefaller ej troligt, att det lokala intresset för skolans sak slappnar, då en kommunal mellanskola ombildas till statlig realskola, och man torde väl

kunna hävda, att läroverket i t. ex. någon av de gamla gymnasiestäderna i viss mån står i centrum för stadens intresse. Under alla omständigheter hävdar föreningen, att gymnasiet och realskolans lärare böra behålla sin ställning som statstjänstemän.

Även *läroverkslärarnas riksförbund* föreslår, att hela skolväsendet förstatligas, men anser dessutom att det kommunala inflytandet bör stärkas så, att skolan »kommer att framstå som ett centralt kommunalt intresse». Värdet av anordningar, som verka i sådan riktning, kan knappast överskattas. Detta lokala inflytande får dock ej utformas så, att lärarnas självständighet kommer i fara. Läraren måste erhålla en fullt fri och självständig ställning bland annat gentemot de personer, som å ena sidan ha en inflytelserik ställning i kommunen, och å andra sidan äro föräldrar till för teoretiska studier obekväma barn. — *Sveriges yngre läroverkslärarens förening* finner en decentralisering av enhetsskolan i vissa avseenden berättigad och uttalar särskilt, så när som på ett par viktiga förbehåll, sin uppskattning av den stora frihet, som i många hänseenden därvid lämnas skolans lokala ledning, både i frågor av organisatorisk och pedagogisk natur.

Sveriges överläraresförbund tillstyrker oreserverat förslaget om kommunalisering av skolväsendet och ett statsbidragssystem, som lägger så mycket som möjligt av kostnaderna på statsverket, medan användandet av anslaget så långt som möjligt anförtros åt kommunerna. En sådan befogenhet skulle för kommunerna innebära en avsevärd lättnad och arbetsbesparing. De skulle befrias från det nuvarande systemet med en mängd detaljuppgifter utan verklig ekonomisk betydelse för erhållande av statsbidrag, och en icke obetydlig arbetsbesparing skulle likaså vinnas för statens kontrollerande myndigheter. — *Städernas folkskolinspektörsförbund* räknar med, att kommunaliseringen skall öka kommunernas intresse för skolans angelägenheter. Särskilt tillfredsställande är skolkommissionens strävan att befria kommunerna från den »olustbetonade detaljkontroll», som f. n. kännetecknar skolväsendets administration.

Svenska folkskolläraryrkesförbundet finner många skäl tala för en utveckling mot ökad kommunalisering, även om förbundet inte saknar erfarenheter, som kommit skolkommissionens tilltro till kommunernas positiva intresse och förståelse för skolan att framstå såsom väl optimistisk. Garantier böra skapas för att kommunerna skola hålla en viss standard på sitt skolväsen. — Även *Sveriges småskolläraryrkesförbund* finner anledning till viss tveksamhet. »I många skoldistrikt har nämligen framåtskridandet gått mycket sakta.»

Skolöverstyrelsen anser för egen del ett förstatligande av folkskolväsendet icke kunna ifrågasättas med hänsyn bland annat till att den administrativa apparaten skulle bli alltför omfattande. Då den nya enhetsskolan främst av praktiska skäl icke kan till en del vara kommunal och till en del statlig, tillstyrker överstyrelsen, att enhetsskolan blir en helt kommunal

skola, även om den på sina håll måste delvis vara för flera kommuner gemensam. Detta överstyrelsens ståndpunktstagande förutsätter dock uttryckligen, att objektiva grunder för lärartillsättningen garanteras. Frågan om gymnasiets kommunalisering finner överstyrelsen böra tills vidare anstå med hänsyn till oklarheten beträffande dess framtida organisation och till att varje gymnasium i regel betjänar flera kommuner.

Överstyrelsen kan icke biträda skolkommisionens uttalande om att statsbidragssystemet bör utformas så, att »bidragen utgå automatiskt». Däremot finner överstyrelsen angeläget att ett så enkelt bidragssystem som möjligt tillskapas. Utredning härom pågår redan vad folkskoleväsendet beträffar. I vilken omfattning kostnaderna för skolväsendet skola bestridas av statsverket bör närmare övervägas. Därvid bör beaktas, att kommunernas omvårdnad om skolväsendet säkerligen icke blir lidande på att de enskilda kommunerna även ha ekonomiskt ansvar för skolväsendet.

I detta sammanhang har överstyrelsen understrukt vikten av att även den framtida helt kommunaliserade skolan står under statlig kontroll. Den kontrollerande och initiativtagande verksamhet, som utövats av statens folkskolinspektörer, har i hög grad bidragit till den utveckling i både organisatoriskt och pedagogiskt hänseende, som ägt rum inom folkskolan.

Överstyrelsen för yrkesutbildning förutsätter, att de tekniska läroverken även i fortsättningen skola vara statliga och med en från övriga skolor fristående lokal styrelse och ledning. Den organisation, som dessa läroverk nu ha med ett för hela landet planlagt system av speciella linjer, kan icke utan stor våda sönderbrytas genom kommunal anknytning i någon form, som väsentligt skiljer sig från den nuvarande.

Kammarkollegiet har först ställt sig frågan, om nioårig skola skall kunna uppehållas i de skilda kommunerna i den utsträckning, som skolkommisionen räknat med.

»Kommissionen utgår från att för en nioårig skola av den karaktär det här är fråga om erfordras ett befolkningsunderlag av 2 500 à 3 000 personer (s. 54). Om man utgår från att födelsetalet enligt erfarenheterna under de senaste åren håller sig omkring 20 ‰ av befolkningen och att av de varje år födda vid det nionde skolårets inträde kvarleva cirka 95 procent, skulle en kommun behöva ha ett folkmängdsunderlag av 4 000 à 4 500 personer för att med normal lärjungebesättning, 25 à 30 elever per linje, uppehålla den i tre linjer delade avslutningsklassen i enhetsskolan (9 g, 9 y och 9 a). Det synes icke ekonomiskt och med hänsyn till lärarrekruteringen försvarligt att räkna med mindre elevtal per klassavdelning än 25. Enligt riktlinjerna för den allmänna kommunregleringen kan man i regel icke ställa högre krav på folkmängdsunderlag i en kommun än 3 000 (jfr kungl. prop. 236/1946 s. 63). En granskning av de utav länsstyrelserna avgivna förslagen till ny kommunindelning i de av dessa berörda 22 länen visar, att av de 1 028 kommuner, städerna inberäknade, som efter genomförande av länsstyrelsernas förslag skulle kvarstå, får ungefär en tredjedel en folkmängd understigande 3 000 personer, omkring 43 procent erhåller en folkmängd av 3 500 och därunder

samt mer än hälften, cirka 55 procent, en folkmängd av mindre än 4 000. Bland dessa kommungrupper finnas åtskilliga kommuner där folkmängden befinner sig i starkt sjunkande. Icke ens hälften av kommunerna kommer därför att ha den för uppehållande av nionde klassen erforderliga folkmängden.»

Kollegiet finner med hänsyn till det anförda tveksamt, om man skall förbehålla kommunerna enbart små- och mellanskolestadierna, för vilket syntes fordras ett folkmängdsunderlag av 2 000 à 2 500 invånare i varje kommun — och ställa realskolestadiet under statlig förvaltning eller om man bör godtaga kommissionens förslag. Även om kollegiet icke funnit de av kommissionen åberopade skälen mot en statlig administration starka, har kollegiet likväl med hänsyn till sammanhanget mellan mellanskole- och realskolestadierna ansett det kommunala alternativet vara att föredraga. Däremot anser kollegiet på närmare anförda skäl att gymnasiet alltjämt bör stå under statlig förvaltning.

Statskontoret har icke velat bestrida, att goda skäl kunna anföras för skolkommissionens förslag att kommunalisera skolväsendet, men finner, att kommissionen med alltför lätt hand gått förbi de praktiska svårigheter, som följa därav. En av dessa svårigheter gäller överförandet till kommunal tjänst av statsläroverkens tusentals ordinarie lärare, vilka icke kunna uppsägas. Mot de berörda lärarnas vilja lär, framhåller statskontoret, en dylik överföring icke lagligen kunna genomföras.

Av *länsstyrelserna* och *domkapitlen* ha flertalet antingen tillstyrkt en kommunalisering av hela skolväsendet eller ej framställt erinran mot förslaget härom. *Länsstyrelsen i Växjö* och *domkapitlet i Härnösand* ha dock yppat tvekan om kommunaliseringen även bör avse gymnasiet och ansett avgörandet härutinnan böra tills vidare anstå.

Även *överståthållarämbetet* har ställt sig positivt till förslaget och funnit det tilltalande med en dylik kommunal förankring och decentralisation, varigenom det kan vara möjligt att få fram ett alltmer utbredd och fördjupat intresse runt om i bygderna och åstadkomma fruktbarande samverkan mellan skolans myndigheter och befolkningen.

I några yttranden har betonats, att en kommunalisering av skolväsendet måste kombineras med en sådan ledning och kontroll från statens sida, att en viss minimistandard å skolväsendet inom kommunerna garanteras.

Mot kommunaliseringsförslaget ha *länsstyrelserna i Jönköping, Karlskrona, Uppsala* och *Visby* anført vissa betänkligheter. *Sälunda* skriver *länsstyrelsen i Jönköping*:

»Gentemot skolkommissionens förslag om kommunalisering av skolväsendet kunna vissa betänkligheter resas. Förslaget innebär, bland annat, en decentralisering av skolväsendet, varigenom skolan skulle garanteras större frihet. Denna frihet kan emellertid bli illusorisk, därest de kommunala myndigheterna erhålla alltför stor möjlighet att ingripa på skolans verksamhetsområde. Konsekvenserna härav skulle kunna bli särskilt be-

tänkliga, om garantier saknas för att den lokala skolmyndigheten alltid kommer att besitta den sakliga kompetens, som erfordras för handhavande av de uppgifter som äro förenade med realskolan och gymnasiet. Därest emellertid lärarkåren i sin yrkesutövning tillförsäkras självständighet i förhållande till den lokala skolmyndigheten samt denna myndighet gives lämplig sammansättning, framförallt med hänsyn till kompetensen, synas betänkligheterna mot ett genomförande av skolkommissionens ifrågavarande förslag, vilket ur andra synpunkter måhända kan anses lämpligt och även önskvärt, böra få vika.»

Länsstyrelsen i Uppsala framhåller, att den statliga regin måste anses vara en garanti för den enhetlighet och likformighet, som blir mer och mer nödvändig ju högre upp i skolan man kommer, och att staten i varje fall bör vara representerad i styrelserna för realskolor och gymnasier. Enligt *länsstyrelsens i Visby* mening böra statens mycket stora bidrag till kostnaderna för skolväsendet medföra, att kommunerna endast i mycket begränsad utsträckning lämnas frihet att utforma sitt skolväsen.

Av de få länsstyrelser, som uttalat sig i frågan om fördelningen av kostnaderna mellan staten och kommunerna, har *länsstyrelsen i Karlstad* icke funnit något i princip att erinra mot att statsbidragen utgå automatiskt och att bestämmanderätten inom ramen för ett visst minimiprogram anförtros kommunen. Länsstyrelsen har framhållit såsom angeläget, att det medgivande från statens sida, som skulle erfordras för åtgärder utöver nämnda minimiprogram, icke omgärdas med så snäva och detaljerade villkor, att den kommunala bestämmanderätten göres illusorisk.

Överståthållarämbetet uttalar, att det knappast kan anses lyckligt om den, som har att besluta om ett utlägg, icke har att vidkännas åtminstone något av kostnaden därför. Enligt ämbetets mening må därför statsverket väl åtaga sig huvudbördan av kostnaderna för skolväsendet men å andra sidan kommunerna städe ha att stå för någon del, större eller mindre, med avvägning efter vad som må prövas lämpligt och skäligt.

Länsstyrelsen i Vänersborg framhåller som angeläget, att kommande statsbidragsbestämmelser avfattas så, att tillämpningen av desamma icke onödigtvis försvåras.

Länsstyrelsen i Umeå har utförligt redogjort för sin uppfattning i statsbidragsfrågan. Länsstyrelsen anser, att ett genomförande av skolprogrammet kräver en differentiering av statsbidraget efter kommunernas bärkraft. Till de ekonomiskt svagaste kommunerna bör statsbidrag utgå med hela kostnaden. Eljest är det helt uteslutet, att landsbygden överlag kan bli delaktig av den utveckling som skolprogrammet syftar till. Länsstyrelsen har därvid pekat på vissa för Västerbottens län aktuella förhållanden, såsom de långa avstånden, den spridda bebyggelsen, det relativt ringa skatteunderlaget i landsbygdskommunerna m. m. Länsstyrelsen understryker att statsbidragen böra utgå automatiskt. Staten bör, när det gäller förverkligandet av minimiprogrammet, visa generositet. Endast om de kom-

munala skolstyrelserna icke behöva befara för mycken kontroll och för många detaljföreskrifter i fråga om medelsanvändningen, torde man kunna förvänta det initiativ och den arbetshåg hos skolstyrelserna, som kommissionens förslag syftar till.

En uppdelning i statsbidragshänseende i tre grupper av åtgärderna på skolväsendets område förordas av *folkskoleledningen i Stockholm*: 1) obligatoriska åtgärder, till vilka statsbidrag automatiskt utgår, 2) en frivillig utbyggnad av skolväsendet inom en angiven ram, i huvudsak motsvarande den nuvarande standarden i de mera välutrustade skoldistrikten; statsbidrag bör utgå automatiskt även härtill, 3) för skolväsendets reformering erforderlig experimentverksamhet, beträffande vilken frågan om statsbidrag får göras beroende av prövning genom statlig myndighet.

Stockholms stads kammarkontor betonar, att en förutsättning för kommunaliseringen av skolväsendet som helhet bör vara, att därmed också följa vidgade befogenheter för den lokala skolledningen. Huruvida härmed låter sig förena den staten förbehållna rätten såväl att fastställa skolarbetets mål i stort och den yttre ramen för skolorganisationen som att utöva inspektion över skolorna, synes kunna bli föremål för tveksamhet. Å andra sidan kan det måhända befaras, framhåller kammarkontoret vidare, att ett eftergivande av dessa villkor från statens sida kunde äventyra en nödvändig enhetlighet inom skolorna i landets olika delar. Kammarkontoret kommer därefter in på frågan om kostnadsfördelningen mellan staten och kommunerna och menar, att det av kommissionen skisserade statsbidragssystemet kan bli ogynnsamt för Stockholms vidkommande.

»Tanken att med statsmedel skola utan vidare bestridas allenast de kostnader, som motsvara en skolorganisation enligt ett för samtliga kommuner gemensamt minimiprogram, alltså alldeles oberoende av om det gäller landsbygd eller städer, små eller stora städer, synes innebära risk för att Stockholm kommer att få påtaga sig en proportionellt sett mycket stor del av kostnaderna för skolväsendet. Det torde nämligen få anses självfallet, att det minimum, som skall krävas i alla kommuner, stora och små, icke kan sättas högre, än att skolväsendet i huvudstaden måste utbyggas långt därutöver. Eftersom en prövning skall ske, i vilken omfattning statsbidrag skall utgå för kostnader utöver minimiprogrammet, har man anledning befara dels att till följd härav en del — och sannolikt en ej obetydlig del — av kostnaderna för skolväsendet i Stockholm kommer att få uppbäras av den efter proportionell grund utgående kommunalskatten i stället för av den progressiva statsskatten, dels att med åberopande av skatteutjämningsbehovet en viss njuggighet kan komma att visas vid utmätande av de icke-automatiska statsbidragen till Stockholm.»

Landskommunernas förbund förutsätter, att kommunerna skola svara för en rimlig del av kostnaderna för reformens genomförande, men med hänsyn till beskattningsföremålens ojämna fördelning torde redan nu i åtskilliga fall den övre gränsen för kommunernas möjligheter att bära skolutgifter vara nådd.

»För dylika kommuners vidkommande måste en förutsättning för reformens genomförbarhet vara att staten ikläder sig huvudparten av de nya kostnaderna. Det säger sig självt, att utgifterna för enhetsskolan — räknat såväl per elev som per skattekrona — måste bli betydligt högre i flertalet landskommuner än i städerna. Statsbidraget måste så konstrueras, att den kommunala utdebiteringen för enhetsskolan kommer att motsvara ungefärligen samma belopp per skattekrona i hela landet. Här möta problem av stor räckvidd och av svärbemästrat slag. I den mån dessa problem icke bli tillfredsställande lösta genom det förslag till nya statsbidragsgrunder, som väntas bli framlagt av 1945 års folkskolesakkunniga, måste de snarast upptagas till särskild behandling.»

Svenska stadsförbundet har helt anslutit sig till skolkommissionens förslag och synpunkter.

Departementschefen.

I den proposition angående riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling, som nyligen förelagts riksdagen, har föreslagits, att åtgärder skola vidtagas för att införa en på nioårig allmän skolplikt grundad enhetsskola, avsedd att ersätta bland annat nuvarande folkskola och realskola. Till ett treårigt småskolestadium och ett treårigt mellanskolestadium skulle i enhetsskolan fogas ett likaledes treårigt realskolestadium.

Folkskolan är en kommunal skolform, realskolan i alldeles övervägande grad en statlig. Enhetsskolan är avsedd att bli en syntes av båda. Frågan blir då, om denna nya skolform skall utformas såsom statlig eller kommunal; i det senare fallet förutsättes statsbidrag utgå till en avsevärd del av kostnaderna.

Skolkommissionen har valt det senare alternativet och således föreslagit, att enhetsskolan skall bli kommunal och åtnjuta statsunderstöd. För egen del ansluter jag mig utan tvekan till detta förslag, vilket, såvitt jag kan bedöma saken, är det ur praktisk synpunkt enda möjliga alternativet. Bygger man ut den kommunala folkskolan med ett realskolestadium till en enhetsskola, synes det tämligen självfallet, att även sistnämnda del av skolan bör vara kommunal. Lika självklar ter sig visserligen ej denna slutsats beträffande de kommuner, där statliga realskolor nu finnas och där det sålunda ej är fråga om en påbyggnad utan om en sammansmältningssprocess. Även dessa realskolor böra emellertid enligt min mening successivt inarbetas i enhetsskolan och få kommunal karaktär. Det förefaller mig icke tänkbart att låta enhetsskolans realskolestadium bli kommunalt i vissa kommuner och statligt i en annan. Enhetsskolan bör över hela linjen få samma ställning, eljest skulle enhetligheten snart gå förlorad. Tanken att förstatliga skolväsendet faller enligt min mening på sin egen orimlighet. En förstatligad skola förutsätter en utomordentligt omfattande och dyrbar administrativ apparat. Redan av denna anledning synes det naturligt, att enhetsskolan i administrativt hänseende utformas såsom en statsunder-

stödd kommunal skola. Därtill kommer, att ett förstatligande kan befaras förkväva det kommunala initiativet och den ansvarskänsla, som i stort sett präglar skoldistriktens nuvarande inställning till skolväsendet. Blir enhets-skolan däremot en kommunal angelägenhet med, såsom avsikten är, större rörelsefrihet för kommunerna än för närvarande, kommer detta enligt min övertygelse att bli till båtнад för skolväsendet genom det större intresse och den ökade känsla av gemensamt ansvar, som kan förväntas.

Kommunaliseringen av redan existerande realskolor är givetvis en fråga på längre sikt; på de flesta orter torde de ännu under lång tid komma att bibehålla sin nuvarande organisation och ställning. Det är givet att vissa problem en gång komma att möta vid skolornas avveckling. Statskontoret har pekat på ett, nämligen hur man skall göra med alla de ordinarie lärare, som nu finnas vid de statliga realskolorna och vilka enligt gällande bestämmelser ej kunna utan vidare överföras till kommunal tjänst. Därest under den långa övergångstid, varom här är fråga, en löneroglering skulle komma till stånd för lärare vid de statliga skolorna, kan måhända frågan lösas i samband därmed. Man kan vidare undersöka möjligheterna att vid kommande lärarutnämningar vid dessa skolor föreskriva förflyttningssskyldighet till kommunala skolor.

Den omständigheten, att realskolestadiet även efter kommunindelningsreformens genomförande på sina håll kan behöva göras gemensamt för två eller flera kommuner, synes icke gärna kunna rubba grundsatsen om enhets-skolan som en kommunal skolform. I detta sammanhang vill jag framhålla, att det förefaller mig, som om kammarkollegiet ställer för stora anspråk på folkmängdsunderlaget i kommunerna för uppehållande av en enhetsskola omfattande alla tre stadierna. Att som kammarkollegiet räkna med så högt lärjungeantal som 25 à 30 elever per linje såsom minimum för klass 9 synes icke erforderligt; det kan icke ens tagas för givet, att alla tre linjerna av denna klass överallt skola visa sig behövliga. Enligt min mening bör en folkmängd av 2 500 invånare i ett skoldistrikt vara tillräcklig som underlag för en enhetsskola; på sina håll kan det måhända vara befogat att gå ned till 2 000 invånare. Först när man kommer under detta tal, komma svårigheter att tillstöta, vilka emellertid delvis torde kunna elimineras genom viss samundervisning på realskolestadiet.

Inom ecklesiastikdepartementet föreligga för närvarande några framställningar om förstatligande av kommunala mellanskolor. Det är här fråga om skolor, som erkänts såsom kommunala mellanskolor efter år 1943 och sålunda ej tillhöra den grupp kommunala mellanskolor, som enligt riksdagens beslut successivt förstatligats från och med budgetåret 1944/45. Detta förstatligande har numera framskridit så långt, att endast en skola, den i Skoghall, alltjämt i sin helhet är kommunal. I fråga om denna skola och de senare tillkomna kommunala mellanskolor, som ej omfattas av riksdagens förenämnda beslut, synas eventuella önskemål om förstatligande i nuvarande läge icke lämpligen böra föranleda någon åtgärd.

En kommunalisering av skolväsendet bör givetvis ej medföra, att den statliga kontrollen slopas. Detta har ej heller skolkommissionen tänkt sig. De stora utgifter, som staten får vidkännas för skolväsendet, och angelägenheten av en viss grad av enhetlighet inom skolorna i landets olika delar, göra alltjämt ett statligt inflytande motiverat. Detta har otvivelaktigt i flera hänseenden varit till gagn för skolan. Jag är i detta sammanhang angelägen att framhålla det förtjänstfulla arbete på skolväsendets utveckling, som nedlagts av statens folkskolinspektörer. Den rådgivande och initiativtagande verksamhet, som dessa under ofta ogynnsamma yttre förhållanden utövat, är värd allt erkännande.

I flera remissyttranden har frågan om enhetsskolans kommunalisering sammankopplats med frågan om tillsättningen av lärare vid denna. Jag återkommer i det följande till detta spörsmål men vill redan här framhålla, att enhetsskolans kommunalisering icke i och för sig med nödvändighet synes behöva medföra en lärartillsättning i kommunal regi.

Beträffande gymnasiet ter sig en kommunalisering icke lika självfallen som beträffande realskolan. Gymnasiet knyter ej så direkt an till den kommunala folkskolan som realskolan gör och det kommer givetvis i vida större omfattning än denna att bli en för flera kommuner gemensam angelägenhet. Av stor betydelse är givetvis även utformningen av gymnasiets framtida organisation. Såsom framgår av propositionen nr 70 har jag icke ansett möjligt att nu taga slutlig ställning till detta problem. För att närmast sörja för gymnasieutbildningen för de ungdomar, som komma från den nuvarande realskolan, har jag föreslagit en provisorisk gymnasiereform, byggd på denna realskolas grund. Nu anförda omständigheter tala för att avgörandet av frågan om en eventuell kommunalisering av gymnasiet ställes på framtiden.

Med hänsyn till det särskilda system, som bär upp den tekniska läroverksorganisationen, synes en kommunalisering av dessa läroanstalter knappast böra ifrågasättas.

Med spörsmålet om statlig eller kommunal skola sammanhänger frågan om fördelningen mellan staten och kommunerna av kostnaderna för skolväsendet. Skolkommissionen har här endast helt allmänt uttalat, att dessa kostnader böra så långt som möjligt åvila statsverket och att statens bidrag bör utgå automatiskt utan närmare statlig prövning, så länge skolväsendet hålles inom ramen för en av staten angiven minimistandard. Först i fråga om utgifter därutöver bör bidragsrätten närmare prövas.

Kostnadsfördelningen är ett mycket invecklat problem, som det icke är möjligt att utan föregående noggrann utredning taga ställning till. Hur mycket staten å ena och kommunerna å andra sidan böra svara för och om staten ens kan påtaga sig hela merkostnaden för skolreformen äro frågor, som jag icke nu kan besvara. Jag kan endast rent allmänt framhålla, att jag finner det önskvärt, att staten kan ikläda sig huvudparten av kostnaderna. Detta synes angeläget för att ej bristande ekonomiska förutsätt-

ningar på sina håll skola hindra eller försena reformens genomförande. Ifråga om nuvarande kommunala mellanskolor — särskilt de med stort antal lärjungar från andra kommuner — kan det måhända övervägas att under övergångstiden genom ökade insatser från statens sida minska kommunernas utgifter för dessa läroanstalter.

Jag kan helt ansluta mig till det från flera håll framförda önskemålet, att statsbidragssystemet erhåller en så enkel och lättillämpad utformning som möjligt. Att det är möjligt att åstadkomma ett dylikt system torde belysas av vissa under senare år tillkomna statsbidrag, såsom till skolmåltider, fria läroböcker m. m. och undervisningsmateriel. Det må även erinras om det förslag till förenklat rekvisitions- och granskningsförfarande beträffande vissa statsbidrag till folkskoleväsendet, som förra året avgivits av 1945 års folkskolesakkunniga (SOU 1949: 40).

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 4 mars 1949 ha tillkallats särskilda sakkunniga (den s. k. allmänna statsbidragsutredningen) för att utreda statsbidragssystemet i dess helhet och att därvid uppdraga allmänna riktlinjer för systemets utformning för skilda slag av statsunderstödd verksamhet. Resultatet av denna utredning torde bära avvaktas. Med hänsyn till den tänkta ordningen för skolreformens genomförande torde en lösning av statsbidragsfrågan ej vara överhängande. Endast för försöksdistriktens del torde den aktualiseras relativt snart men får då lösas genom provisoriska bestämmelser. En dylik provisorisk bestämmelse bör bland annat bli, att statsbidrag till uppförande av byggnader för enhetsskolor må utgå i enlighet med nu gällande bidragsbestämmelser i fråga om folkskolebyggnader.

2. Centrala och regionala skolmyndigheter.

Nuvarande förhållanden m. m.

Det allmänna, icke yrkesbetonade skolväsendets centrala instans är skolöverstyrelsen. Redan med nuvarande skolorganisation har en omorganisation av detta ämbetsverk befunnits önskvärd, och med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande har jag den 18 juni 1949 tillkallat särskilda sakkunniga för att utreda denna fråga. Det må här erinras om att en åtgärd av principiell betydelse med avseende å överstyrelsens organisation vidtagits i och med att Kungl. Maj:t år 1947, efter förslag av skolkommissionen, förordnat lekmannarepresentanter såsom ledamöter i överstyrelsen med vissa begränsade uppgifter.

Förutom denna centrala instans finnas för folkskoleväsendet regionala myndigheter (s. k. mellaninstanser), nämligen *statens folkskolinspektörer*, *länsstyrelserna* och *domkapitlen*. Länsstyrelsernas uppgift är huvudsakligen kameral, i det att de handha utanordnandet av statsbidrag till folkskoleväsendet. Enahanda uppgift ha länsstyrelserna beträffande det högre kommunala skolväsendet. De verkställa även utbetalningar av vissa anslag till statsläroverken.

Domkapitlen erhöilo genom 1842 års folkskolestadga mycket betydelsefulla uppgifter i fråga om skolväsendet, varefter utvecklingen medfört att de fått befattning med åtskilliga nya folkskoleärenden. Förutom det i folkskolestadgan inskrivna allmänna åliggandet »att hava en sorgfällig uppsikt över anstalterna för folkundervisningen samt vaka över deras ledning och utveckling till uppfyllande av deras viktiga bestämmelse» ha domkapitlen bland annat att pröva och avgöra besvär över lärares tillsättning, att godkänna organisationsplaner, att handlägga frågor om förening av lärartjänst med organist- eller klockarsyssla, om förflyttning av lärare inom skoldistrikt vid omorganisation av skolväsendet m. m. Sedan år 1936 har inom domkapitlen funnits särskild sakkunskap i fråga om folkskoleväsendet, i det att en av ledamöterna skall representera detta område.

Folkskolinspektionen härstammar från beslut av 1859/60 års riksdag. Antalet inspektörer är nu 52, varjämte för ledningen av nomadskolväsendet finnes en statens nomadskolinspektör. Folkskolinspektörerna äro direkt underställda skolöverstyrelsen och deras befogenheter framgå av den genomkungörelsen 1914: 489 utfärdade instruktionen.

Frågan om en omorganisation av mellaninstansväsendet har sedan länge varit aktuell. Efter av Kungl. Maj:t erhållet uppdrag ha 1945 års folkskole-sakkunniga den 16 juni 1948 avlämnat betänkande och förslag angående nya mellaninstanser för folkskoleväsendet (SOU 1948: 28). De sakkunnigas förslag innebär i huvudsak,

att en ny mellaninstans, kallad skoldirektion, inrättas för visst område, kallat skoldirektionsområde, vilket sammanfaller med det nuvarande inspektionsområdet,

att skoldirektionen skall bestå av fem ledamöter: tre lekmän, varav en skall vara ordförande, och två fackmän, varav den ene utgöres av folkskolinspektören, vilken som regel skall vara föredragande i skoldirektionen och benämnas statens skoldirektör,

att till skoldirektionerna skola överföras *dels* samtliga folkskolärenden, som nu handläggas av domkapitlen — med undantag av besvärärenden, vissa tjänsteföreningsärenden samt sådana ärenden, som kunna decentraliseras till de lokala skolmyndigheterna — *dels ock* vissa ärenden, som nu handläggas av skolöverstyrelsen, främst sådana som avse organisationsplaner, skolskjutsanordningar, bestämmande av antalet icke-ordinarie lärartjänster (i vissa fall), fastställande av instruktion för distriktsoverlärare m. fl.,

att skoldirektionerna därjämte skola vara huvudmän för sådana lärartjänster, som äro gemensamma för flera skoldistrikt, t. ex. övningslärar- och reservvikariatjänster, utöva den disciplinära myndigheten över folk- och fortsättningskolans lärare samt slutligen erhålla vissa uppgifter som distriktstyrelse,

att skolöverstyrelsen och länsstyrelserna inträda som besvärsinstanser för folkskoleväsendet,

att skoldirektören skall handlägga i huvudsak samma ärenden som nu ankomma på folkskolinspektören,

samt att för skoldirektionen och skoldirektören skall upprättas ett gemensamt kansli, vars chef skoldirektören skall vara med biträde av en heltidsanställd direktionssekreterare med placering till en början i Cg 22.

Den av samhället ordnade *grundläggande yrkesutbildningen* (på lärlings- och yrkesskolstadiet) sorterar för närvarande under olika centrala instanser. År 1944 överflyttades den centrala ledningen av yrkesundervisningen inom industri, hantverk, handel och husligt arbete ävensom av viss utbildning för sjöfolk från skolöverstyrelsen till ett nyinrättat ämbetsverk, *överstyrelsen för yrkesutbildning*. Under *skolöverstyrelsens* inseende stå emellertid fortfarande vissa yrkesbetonade undervisningsanstalter, nämligen yrkesbestämda fortsättningsskolor och högre folkskolor, praktiska mellanskolor och real-skolans inbyggda praktiska linjer. *Lantbruksstyrelsen* utgör centralt ämbetsverk för bland annat lantbruksskolor, lantmannaskolor, jordbrukets yrkeskolor och lantushållsskolor samt en ganska mångskiftande kursverksamhet inom jordbruket m. m. Navigationsskolorna lyda under *kommerskollegium*, och den lägre skogsundervisningen står i allmänhet under central ledning av *domänstyrelsen*.

Något regionalt tillsynsorgan för yrkesutbildningen finnes icke. Länsstyrelsernas befattning inskränker sig även beträffande denna del av undervisningen i huvudsak till att utbetala statsunderstöd.

Skolkommissionen.

Det framtida skolväsendet kommer att ställa den centrala skolledningen inför nya uppgifter. *Skolkommissionen* har icke ansett det vara sin uppgift att på denna punkt framlägga något organisationsförslag men kommissionen har anfört följande allmänna synpunkter på skolöverstyrelsens ställning inom framtidens skola.

»En ledande tankegång vid kommissionens utformning av förslaget till skolreform har varit decentralisationen, varigenom befogenheter överflyttas från den centrala instansen och större frihet medges den lokala skolledningen. I vida mindre utsträckning än nu torde den centrala instansen i framtiden behöva ta befattning med skolväsendets detaljproblem. Skolöverstyrelsen får därigenom möjlighet att syssla med andra, för en central instans naturligare uppgifter.

I ett tidigare sammanhang har betonats, att en av skolreformens viktigaste mål är att göra det svenska skolväsendet progressivt, dynamiskt. Då framstegen på det pedagogiska området i första rummet åstadkommits av skolans fältarbetare, har skolkommissionen ansett, att den främsta garantin för ett effektivt framstegsarbete på det pedagogiska området är vidsträckt frihet för den lokala skolledningen och för lärarna att efter egna idéer och erfarenheter utforma skolans liv. Skolväsendets centrala instans får härigenom en ny ställning: vid sidan av de statistiskt-administrativa och kontrollerande uppgifterna får de experimentella och nyskapande stor betydelse. Den centrala instansen har sin givna och betydelsefulla roll i fram-

stegsarbetet. I fjärde kapitlet har de nya uppgifterna fixerats: en inspektionsverksamhet av i första rummet rådgivande och stimulerande karaktär, ledandet av den statliga, mer systematiskt lagda försöksverksamheten, samordnandet av det svenska skollivet med den in- och utländska pedagogiska forskningen och dess resultat, observation och publicering av de nya pedagogiska rönen inom det svenska skolväsendet. För detta arbete bör skolöverstyrelsen få till sitt förfogande tillräckliga hjälpmedel: den statistiska avdelningen bör erhålla större resurser, det pedagogiska biblioteket bör kraftigt utvidgas, så att det blir möjligt att där följa det utländska skolväsendets omdaning och den pedagogiska forskningens utveckling och rön, det psykologisk-pedagogiska institutet bör förses med en pedagogisk-psykologisk forskningsinstitution, som vid den centrala skolinstantens sida kunde stå till tjänst vid utprovandet av nya pedagogiska idéer, och överstyrelsen bör få möjlighet att genom publikationer informera skolstyrelser och lärarkårer om framstegsarbetet. Att överstyrelsens personaluppsättning genom denna nyinriktning delvis måste bli en annan än nu, torde vara en följd av det sagda.» (S. 431.)

Skolkommissionen har funnit klart, att den föreslagna förberedande yrkesutbildningen inom enhetsskolans ram (klass 9 y) bör liksom enhetsskolan i övrigt lyda under skolöverstyrelsen. Då emellertid överstyrelsen för närvarande icke äger tillgång till erforderlig sakkunskap om och erfarenhet av yrkesutbildning samt näringslivets och arbetsmarknadens förhållanden m. m., har kommissionen ifrågasatt att inom skolöverstyrelsen skapa ett organ för fortlöpande samarbete beträffande här berörda frågor mellan överstyrelsen å ena sidan samt överstyrelsen för yrkesutbildning, lantbruksstyrelsen, domänstyrelsen, näringslivets riksorganisationer m. fl. å andra sidan. Det borde övervägas huruvida vederbörande fackmyndighet kunde tillerkännas inspektionsrätt beträffande sådan förberedande yrkesutbildning, som berör dess verksamhetsområde.

Beträffande skolans mellaninstanser torde en liknande nyinriktning som för skolöverstyrelsen bli nödvändig, framhåller skolkommissionen. Det av 1945 års folkskolesakkunniga framlagda förslaget avser de nu aktuella problemen, men i det framtida skolväsendet torde mellaninstanserna böra erhålla en annan ställning än i det nuvarande. Kommissionen, som kommer att senare framlägga specificerade förslag härutinnan, har i detta sammanhang endast erinrat om, att den nuvarande folkskolinspektionen ej är avsedd för realskolan och gymnasiet, medan framtidens regionala inspektion måste ha kompetens för det allmänna skolväsendet i dess helhet. Vidare påpekas, att även regioninspektörernas verksamhet måste bli ett instrument för det pedagogiska framstegsarbetet och i detta avseende samordnas både med den centrala instansen och de lokala skolledningarnas verksamhet. För den förberedande yrkesutbildningens del bör det regionala organet uppehålla kontakt med länsarbetsnämnd, landstingets och kommunens yrkeskolor, länets hushållningssällskap m. fl. Slutligen framhäves behovet av lekmannainflytande även i denna instans.

Remissyttrandet.

De i förevarande avsnitt berörda spörsmålen ha icke närmare diskuterats i remissyttrandena annat än såvitt rör tillsynen av den i klass 9 y meddelade yrkesutbildningen.

Skolöverstyrelsen har förordat en arbetsfördelning mellan enhetsskolorna och yrkesskolorna, så att de senare i största möjliga utsträckning skulle övertaga den egentliga yrkesutbildningen. Därav följer, framhåller överstyrelsen, att den omedelbara tillsynen över denna verksamhetsgren även i fortsättningen bör utövas av yrkesskolväsendets organ.

Härigenom förenklas enligt överstyrelsen problemet om den centrala ledningen. Huvuduppgiften för det av skolkommissionen föreslagna samarbetsorganet inom skolöverstyrelsen torde knappast komma att bli yrkesutbildningsfrågor i egentlig mening utan i stället frågor om allmänt praktisk utbildning och framförallt sådana enhetsskolan mera närliggande ungdomsvårdsproblem, som t. ex. studieorientering, yrkesvägledning, praktikant- och arbetsinställning.

Beträffande spörsmålet i stort om de centrala och regionala organen har överstyrelsen framhållit angelägenheten av att det allmänna skolväsendets centralmyndighet frigöres från en mängd ärenden, som med fördel kunna avgöras av mera lokalt betonade organ.

Överstyrelsen för yrkesutbildning uttalar, att därest frågan om den förberedande systematiska yrkesutbildningen i klass 9 y ordnas på sätt överstyrelsen tidigare förordat, kommer enhetsskolan i huvudsak att behöva svara endast för den allmänna yrkespraktik, som enligt kommissionens förslag skall beredas för de icke yrkesbestämda och för dem, som valt sådant yrke, att de först senare kunna påbörja sin utbildning. Överstyrelsen anser därför, att det samarbete, som kommissionen antytt mellan skolöverstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning, bör kunna på ett tillfredsställande sätt tillgodose önskemålet om att de erfarenheter överstyrelsen har på området i fråga skola kunna tillgodogöras även för nämnda form av yrkesutbildning. Någon generell inspektionsrätt eller inspektionsskyldighet syntes därför icke vara erforderlig för överstyrelsens vidkommande. Överstyrelsens förslag till yrkesutbildningens ordnande komme även att göra behovet av att förstärka skolöverstyrelsen med särskild sakkunskap i arbetsmarknadsfrågor och yrkesutbildning mindre framträdande.

Psykologisk-pedagogiska institutet framhåller, att därest en centralisering av klass 9 y genomföres i större utsträckning, även den förberedande yrkesutbildningen bör sortera under överstyrelsen för yrkesutbildning. — *Svenska facklärarförbundet* framhåller, att överstyrelsen för yrkesutbildning bör ha någon möjlighet att kontrollera den förberedande yrkesutbildningen i klass 9 y.

En klar gränsdragning mellan enhetsskolan och yrkesskolan och mellan

vederbörande tillsynsmyndigheter bör från början göras uttalar *handelskamrarnas nämnd*, som tillägger, att all yrkesutbildning — teoretisk och praktisk — för lärjungar, som träffat sitt yrkesval, bör föras till yrkesskolan och underställas överstyrelsen för yrkesutbildning. De lokala yrkesskolstyrelserna böra fortbestå.

Sveriges hantverks- och småindustriorganisation slutligen anser, att i den mån klass 9 y utgör första året i lärlings- och verkstadsskoleutbildning, bör den också stå under överstyrelsen för yrkesutbildning.

Departementschefen.

I fråga om skolöverstyrelsens organisation och uppgifter vill jag här endast framhålla, att i de för skolöverstyrelsesakkunniga meddelade direktiven det angivits vara av väsentlig vikt, att överstyrelsens organisation lägges till rätta så, att den lätt kan fullgöra de nya uppgifter, som vid en reformering av skolväsendet komma att åvila ämbetsverket. Beträffande den ställning och de uppgifter, överstyrelsen bör ha i framtidens skola, kan jag i stort sett ansluta mig till de synpunkter, som av kommissionen anförts, och jag vill särskilt understryka den betydelsefulla roll, som tillkommer överstyrelsen på det pedagogiska framstegsområdet. Viss tveksamhet har i några remissyttranden kommit till uttryck, huruvida den centrala ledningen av klass 9 y i enhetsskolan bör utövas av skolöverstyrelsen eller överstyrelsen för yrkesutbildning. För egen del ansluter jag mig till kommissionens uppfattning, att den undervisning, som meddelas i denna klass, bör även i den mån den är av yrkesutbildningskaraktär liksom enhetsskolan i övrigt lyda under skolöverstyrelsen. Jag stödes därvid av den ställning till frågan, som intagits av såväl skolöverstyrelsen som överstyrelsen för yrkesutbildning. Genom det samarbete, som kommissionen förutsatt skall etableras mellan skolöverstyrelsen och yrkesutbildningens myndigheter m. fl., synes den särskilda sakkunskapen i hithörande frågor kunna göra sig gällande i erforderlig grad. Allteftersom yrkesskolväsendet efter hand utbygges, torde för övrigt allt större del av den egentliga yrkesutbildningen förläggas till yrkesskolor och därmed direkt underordnas vederbörande fackmyndighet. Huruvida, innan så skett i större utsträckning, fackmyndigheterna böra tillerkännas inspektionsrätt beträffande i klass 9 y meddelad yrkesundervisning, som berör deras verksamhetsområden, är en fråga som bör övervägas i samband med försöksverksamheten.

Det av 1945 års folkskolesakkunniga utarbetade förslaget till mellaninstanser berör endast folkskoleväsendet och har närmast avsetts som ett provisorium under övergången till den nya skolreformen. Förslaget, som under remissbehandlingen varit föremål för ganska delade meningar, har ansetts böra vila i avbidan på slutförandet av länsstyrelseutredningens arbete. Därest i enlighet med skolkommissionens förslag mellaninstanserna böra avses även för realskolan och gymnasiet, erfordras givetvis en annan samman-

sättning av dem än den folkskolesakkunniga förordat. Detta torde för övrigt bli nödvändigt även om endast enhetsskolan skall sortera under dem. Hur frågan om skolans framtida regionala inspektion och ledning bör lösas torde sålunda tarva ytterligare överväganden, varvid särskilt bör beaktas, vilka funktioner man vill tillämnas mellaninstanserna i fråga om lärartillsättningen. Jag kommer i det följande att något beröra detta spörsmål.

3. Skolans lokala organisation.

Nuvarande förhållanden.

Den lokala ledningen av skolväsendet är för närvarande föga enhetlig i det att man på orter med skolor tillhörande olika skolformer i allmänhet har skilda styrelser för dessa skolor.

Förvaltningen och vården av *folk- och fortsättningsskoleväsendet* handhaves i lands- eller stadskommun, som sammanfaller med skoldistrikt och där kommunal- eller stadsfullmäktige finnas, av en folkskolestyrelse. Dennas uppgifter och befogenheter äro reglerade i folkskolestadgan och lagen den 6 juni 1930 om skolstyrelse i vissa kommuner (nr 262).

Sammanfattningsvis skall skolstyrelsen »i enlighet med gällande författningar och reglementen ordna och med uppmärksamhet följa undervisningen», den skall »utöva den ekonomiska förvaltningen ävensom ha tillsyn över lokaler, som upplåtits för undervisningen och dithörande anstalter», den skall tillsätta och avskeda lärare och övriga befattningshavare, den skall verkställa kommunal- eller stadsfullmäktiges beslut rörande skolväsendet, den skall till kommunal- eller stadsfullmäktige »göra de framställningar och förslag, som av omständigheterna påkallas», och den skall »verkställa beredning av ärenden, som skola förekomma till behandling hos kommunal- eller stadsfullmäktige».

Ledamöterna i folkskolestyrelsen, vilkas antal skall vara minst 5 och högst 21, jämte lämpligt antal suppleanter väljas av kommunal- eller stadsfullmäktige. De väljas för fyra år. Valet skall förrättas i november eller december månad året näst efter det, då allmänna val av kommunal- och stadsfullmäktige äger rum, och skall vara proportionellt, därest det begäres av visst antal väljande. Styrelsen äger att åt särskilda inom densamma utsedda nämnder överlämna och enligt de närmare föreskrifter, som meddelas av styrelsen, med dess rätt och befogenhet besluta i följande ärenden, nämligen beviljande av tjänstledighet åt och förordnande av vikarie för lärare, tillämpning på enskilda fall av bestämmelser, antagna av styrelsen, åtgärder enligt folkskolestadgan mot vanartade skolbarn samt tredskande föräldrar och målsmän ävensom mindre ärenden av ekonomisk natur. Särskild nämnd skall bestå av minst fyra personer. Av sådan nämnd vidtagen åtgärd skall anmälas för folkskolestyrelsen vid dess nästa sammanträde.

Distriktsöverläraren jämte en av distriktets lärare äga att vara tillstädes vid folkskolestyrelsens sammanträden och därvid deltaga i överläggningarna men ej i besluten, med rätt för dem att få sina uttalade meningar antecknade till protokollet.

Beträffande *de högre kommunala skolorna* (kommunala mellanskolor och flickskolor, praktiska mellanskolor och högre folkskolor) gäller, att för varje sådan skola skall finnas en av minst fem ledamöter bestående styrelse, dock att flera skolor inom samma skolområde kunna ha gemensam styrelse. Skolans rektor är självskriven ledamot av styrelsen med skolans tillsynslärare som suppleant. Vid de kommunala flickskolorna är dock även tillsynsläraren självskriven ledamot. Ytterligare föreskrifter om styrelsens sammansättning m. m. lämnas i vederbörande skolas reglemente. Skolstyrelsens uppgifter framgå av de för respektive skoltyper utfärdade stadgorna. Bland annat ankommer på styrelsen att tillsätta ordinarie och icke-ordinarie lärare vid skolan (dock ej rektor, som förordnas av skolöverstyrelsen efter förslag av skolstyrelsen), att utöva vissa disciplinära befogenheter med avseende å lärarna, att handhava vården och förvaltningen av de till skolans förfogande stående medlen m. m.

Vid varje *statligt läroverk* skall finnas en lokalstyrelse. Rektor är självskriven ledamot, en ledamot utses av länsstyrelsen, en ledamot utser kollegiet inom sig, och tre ledamöter utses av vederbörande kommunalstyrelse. Lokalstyrelsens sammansättning är sådan, att den icke kan anses i allo jämförlig med kommunala styrelser i allmänhet, och dess befogenheter äro ganska begränsade. De avse huvudsakligen åtgärder, som ansluta sig till kommunernas skyldigheter med avseende å läroverksbyggnaden m. m.

Skolutredningens och skolkommissionens förslag.

Skolenheterna. Med skolenhet menas i det följande en skola med egen rektor eller en grupp av skolor med gemensam rektor och gemensamt kollegium. *Skolkommissionen* framhåller, att det kommunala skolväsendets uppdelning på skolenheter bör bli en uppgift för de beslutande församlingarna i kommunerna. Dessa kommuner komma även efter kommunindelningsreformens genomförande att vara så olika till storlek och struktur, att variationerna bli många. Problemen kunna inte lösas efter en gemensam mall. Skolkommissionen har dock angivit vissa allmänna riktlinjer för bildandet av skolenheter men betonar, att kommunerna böra ha stor frihet vid tillämpningen därav.

»I ett litet skoldistrikt med enbart nioårig skola och en enda centralskola erbjuder organisationsarbetet inga större svårigheter. Det lokala skolväsendets enhet är här given. Ehuru det vid sidan av centralskolan kan finnas åtskilliga bygdeskolor, bör samtliga skolor kunna ställas under samma rektor och utgöra en organisatorisk enhet. Eventuellt förekommande förskolor bör kunna knytas till samma enhet.

Är skoldistriktet så stort, att där finns två eller flera centralskolor, är två alternativ tänkbara: man kan dela upp distriktet på flera skolenheter med en rektor för varje centralskola med kringliggande bygdeskolor, eller man kan bibehålla enhetligheten och ställa samtliga skolor under en gemensam rektor.

Finnes utom den nioåriga skolan och eventuellt förefintliga förskolor också andra skolformer representerade inom skoldistriktet, kompliceras problemet. I allmänhet torde det vara lämpligt att låta yrkesskolorna bilda en skolenhet för sig, fristående från det övriga skolväsendet. Är yrkesskolväsendet inom distriktet rikt utvecklat, blir det naturligt att uppdelas det på olika enheter. Finns gymnasium inom skoldistriktet, bör det, om det är stort nog, kunna utgöra en självständig enhet. Även stora gymnasier kan dock tänkas organisatoriskt förenade med klasser ur enhetsskolan; en vertikal klyvning av en ords skolväsen kan ofta vara att föredraga framför en horisontell, bland annat med hänsyn till lärarnas tjänstgöring: de bör lära känna gymnasiets grundskola, och gymnasiets och realskolans lärare kan med stort utbyte tjänstgöra inom varandras områden. I de mindre städerna torde gymnasiet oftast vara för litet för att vara självständigt; i så fall bör det bilda en skolenhet tillsammans med en av centralskolorna med tillhörande bygdeskolor eller vissa klasser ur denna. Förenas gymnasiet med en sådan centralskolas tre högsta klasser, skulle man få en skolenhet av den nuvarande läroverkstypen med gymnasium och realskola förenade till en skola, dock med den skillnaden, att realskolan är obligatorisk och omfattar många skilda utbildningsvägar.

Också flickskolan kan tänkas vara självständig, men då det egentliga flickskolestadiet endast omfattar tre klasser (9—11), torde det oftast bli lämpligt att förena flickskolan med ett gymnasium till en skolenhet eller att med flickskolans tre klasser förena flickklasser (7 och 8) ur enhetsskolan. Flickskolan skulle härigenom få femårig obruten skolgång.

I mycket stora skoldistrikt kan det vara naturligt att lägga stadierna till grund för skolenheterna. Småskolor (med klasserna 1—3) skulle i så fall bilda skolenheter för sig, likaså mellanskolorna (klasserna 4—6) och realskolorna (klasserna 7—9). Flickskolor och gymnasier skulle på samma sätt bilda självständiga skolenheter. Men givetvis är också kombinationer av olika stadier tänkbara och kan ofta vara att föredraga. En viss specialisering kan dessutom vara ändamålsenlig: praktiska realskolor av nuvarande typ, men treåriga och med de två första klasserna lagda som klasserna 7 och 8 i de vanliga realskolorna, dessutom gärna försedda med ett fjärde år (klass 10) och specialgymnasier (tekniska gymnasier, handelsgymnasier), vilkas problem inte behandlas i detta betänkande, bör få ge skolväsendet i de stora distrikten den önskvärda nyanseringen.

Det är givet, att vid det lokala skolväsendets uppdelning på skolenheter hänsyn till traditionella skolenheter kommer att spela in. Ortstraditionerna kommer inte att brytas i onödan. Också befintliga skolbyggnader kommer att ha betydelse för det lokala skolväsendets utformning.» (S. 432—433.)

Vid bildandet av skolenheter måste givetvis stor hänsyn tagas till elevantalet i de blivande skolenheterna. Man bör undvika, att dessa göras alltför stora. *Skolutredningen* ägnade denna fråga rätt stor uppmärksamhet; den betraktade den pågående utvecklingen mot ett allt större lärjungeantal i skolorna såsom föga lycklig.

»Skolvägarna bli för många längre än som är önskvärt. Smittofaran vid infektionssjukdomar ökas. Värre är det emellertid, att läroverk på 30—40 avdelningar och folkskolor på 50—60 klasser icke motsvara rimliga socialpedagogiska krav. De få genom sin storlek över sig en prägel av anstalt, där individen icke kan känna sig som människa bland människor utan endast som nummer i en avdelning, som i sin tur är ett nummer i den oöverskådliga helheten. Ingen skolchef förmår att sätta en personlig stil på en institution, vars omfattning i och för sig tvingar till likriktning och uniformering. Ingen rätt levande gemenskapskänsla kan växa fram i en undervisningsinrättning, där lärjungemassornas storlek utesluter ett personligt förhållande mellan äldre och yngre lärjungar liksom mellan jämnåriga ur skilda klassavdelningar. Eleverna strömma förbi varandra i korridorer och trappor lika likgiltigt som människorna på storstadens gator passera varandra. — — —

Med hänsyn såväl till arbetets organisation som till den pedagogiska ledningen av skolans verksamhet synes det angeläget, att antalet avdelningar inom skolenheterna begränsas. Även från nyss antydda sociala synpunkt är en sådan begränsning önskvärd. — — —

Å andra sidan är det klart, att skolenheten på den obligatoriska skolans högre stadium icke får bli så liten, att den icke kan utrustas med de lärarkrafter, de lokaler och den materiel, som den mera differentierade undervisningen på detta stadium kräver. Vid planerandet av skolväsendets organisation inom ett skolsamhälle måste hänsyn tagas till det av undervisningsplanerna betingade behovet av ämneslärare, specialutrymmen och dylikt. En isolerad B 2- eller B 3-skola lär knappast kunna få en utrustning, som väl svarar mot anspråken på det nya högstadiets undervisning. I dylika fall finns ingen annan möjlighet än att söka genom centralisering av undervisningen samla så stora lärjungegrupper till en skola, att denna med rimliga ekonomiska uppoffringar kan förses med nödig lärarpersonal och erforderlig utrustning i lokaler och materiel.» (IV: 1 s. 63 f.)

Skolstyrelsernas verksamhetsområde. Den nuvarande ordningen med skilda skolstyrelser för olika skolor har av såväl skolutredningen som skolkommissionen ansetts ur flera synpunkter olämplig. Den kan ofta hindra ett ekonomiskt fördelaktigt samgående mellan skolorna, då det gäller anskaffning av inventarier och materiel, den försvårar ett rationellt utnyttjande av skollokaler för skolornas egna ändamål och för andra lokalbehov, t. ex. behov av lokaler för fri ungdomsverksamhet, den kan leda till bristande överensstämmelse mellan skolorna i fråga om läsårets samt måltidsrasters och lovdagars förläggning m. m. samt försvåra utnyttjandet på ett rationellt sätt av lärarkrafterna.

Frågan om en mera ändamålsenlig samordning av den lokala ledningen av skolväsendet hörde enligt direktiven till 1940 års skolutrednings uppdrag. Utredningen framlade ej något förslag i ämnet, enär den ansåg, att utredning i frågan borde ske först sedan principbeslut angående organisationen fattats. Däremot uppehöll sig utredningen diskussionsvis vid spørsmålet och uttalade sig i princip för en gemensam ledning för samtliga skolenheter i ett och samma skoldistrikt. Vidare framhöll utredningen att i det fall en samorganisation av en statlig och en kommunal skola avsåges komma till

stånd det icke syntes erbjuda större svårigheter att skapa sådana former för den nuvarande folkskolestyrelsens sammansättning och åligganden, att den kunde övertaga den lokala läroverksledningens funktioner.

Skolkommissionen har tagit upp och närmare utvecklat tanken på en gemensam skolledning i kommunerna. I princip bör enligt kommissionen i varje skoldistrikt finnas en enda skolstyrelse. Risk föreligger därvid givetvis, att arbetsuppgifterna för denna kunna bli alltför omfattande och splittade. För att olägenheterna härav skola kunna till en del undvikas föreslår kommissionen, att styrelsen uppdelas på *nämnder* eller *delegationer* med rätt för styrelsen att i dessa insätta även personer, som icke äro ledamöter av styrelsen. För stora skoldistrikt bör möjlighet finnas att med Kungl. Maj:ts medgivande tillsätta olika skolstyrelser för olika uppgifter. För de största städerna, vilka erbjuda ett särskilt problem, torde särskilda föreskrifter bli nödvändiga, till vilka förslag bör utarbetas av städernas egna organ. Ett annat särskilt problem erbjuda yrkesskolorna. Förslag om yrkeskolväsendets organisation kommer först senare att framläggas av skolkommissionen. Frågan om yrkesskolorna inom ett skoldistrikt böra ställas under den gemensamma skolstyrelsen eller få en egen lokal styrelse, måste därför tills vidare lämnas öppen.

För det lokala handhavandet av den i klass 9 y meddelade yrkesundervisningen har skolkommissionen funnit vissa speciella åtgärder erforderliga. Beträffande de problem, som här möta skolledningen, har kommissionen anfört följande.

»I många avseenden innebär planen för yrkesutbildning av elever under det nionde skolåret nya inslag i skolan. Skolan får större ansvar beträffande elevernas yrkesvägledning. Praktikantplatser skall anskaffas för de olika eleverna och överenskommelser träffas med företagare angående arten och omfattningen av elevernas praktiska arbete. En viss tillsyn över denna yrkespraktik måste ordnas. Samråd och information bör äga rum med dem, som närmast har hand om elevernas praktiska utbildning. Mellan elever och företagare uppkommande misshälligheter, som förvisso icke torde kunna undvikas, måste regleras. Stora svårigheter att samordna undervisningen i yrkesteorin och allmänna skolämnen med yrkespraktiken torde i flera fall uppstå. Demonstrations- och instruktionsdagar skall inläggas i yrkespraktiken. Lämpliga yrkeslärare och instruktörer skall anställas. En del elever måste erhålla yrkespraktik och skolgång å annan ort eller gå i speciell skola för yrkesundervisning. Samarbete måste i flera här berörda avseenden ske med kringliggande skolor. Vidare måste ständig kontakt uppehållas med näringslivets organisationer och företagen på orten samt med den statliga arbetsförmedlingen. Individuella studier med korrespondensundervisning torde också komma att påkalla skolledningens uppmärksamhet mer än vanlig klassundervisning.

Det förefaller icke vara möjligt att överlåta administrationen i detalj av hela denna omfattande nya verksamhet åt skolstyrelse och skolchef (rektor). Man kan nämligen icke förutsätta, att en skolstyrelse, vars ledamöter valts i huvudsak med hänsyn till sitt allmänna skolintresse, även skall vara i be-

sittning av kunskaper om arbetsmarknadsfrågor och yrkesutbildning. Det vore också orimligt kräva, att rektor, som i första hand bör vara pedagog och skoladministratör, skulle vara så insatt i arbetsmarknadens förhållanden och yrkesutbildningsfrågor, att han under sin omedelbara ledning skulle kunna handha den förberedande yrkesutbildningen under det nionde skolåret.» (S. 244 f.)

Kommissionen föreslår, att en särskild nämnd, förslagsvis kallad *skolstyrelsens yrkesnämnd*, skall handha yrkesutbildningen under det nionde skolåret. Denna nämnd bör kunna rekryteras med personer även utanför skolstyrelsen. För dess sammansättning bör gälla ungefär samma föreskrifter som för nuvarande kommunala yrkesskolstyrelser. Till ledamöter böra alltså utses lämpliga personer, däribland såväl arbetsgivare som arbetare, med god kännedom om ortens arbetsliv.

För den omedelbara ledningen av yrkesutbildningen i klass 9 y förordar kommissionen en särskild *tillsynslärare*. Denne, som förutsättes få avsevärt lägre undervisningskyldighet än övriga lärare, bör bland annat vara föredragande i yrkesnämnden och under rektors tillsyn verkställa dess beslut.

Yrkesnämndens och tillsynslärarens ställning och uppgifter ha av kommissionen angivits sålunda:

»För förenkling av administrationen bör skolstyrelsen kunna överlåta åt nämnden att besluta om utgifter och vidtagande av åtgärder inom ramen för den fastställda staten för yrkesutbildningen och de reglementariska föreskrifterna för skolan. Ärenden rörande tillsättning och entledigande av lärare och annan personal, vidtagande av disciplinära åtgärder mot nämnda befattningshavare, förslag om allmänna reglementariska föreskrifter och om ändring av dessa, frågor berörande även den övriga undervisningen i skolan och skolförhållandena i allmänhet samt framställningar och yttranden till statliga myndigheter bör dock, sedan nämnden avgivit förslag eller yttrande, handläggas av styrelsen.

Nämnden bör ägna särskild uppmärksamhet åt yrkesutbildningens ändamålsenliga ordnande samt åt frågor rörande elevernas yrkesvägledning. Den skall i samråd med arbetsförmedlingen anvisa lämpliga anställningar åt eleverna för erhållande av yrkespraktik ävensom träffa avtal med vederbörande yrkesutövare beträffande yrkespraktikens anordning.

Nämnden bör genom tillsynslärare öva tillsyn över att eleverna erhåller i avtal reglerad yrkespraktik samt att den yrkesteoretiska undervisningen sker i lämplig anknytning till yrkespraktiken. Nämnden skall genom råd och anvisningar söka medverka till att yrkespraktiken med hänsyn till utbildningssyftet blir så effektiv som möjligt.

Nämnden bör vid fullgörande av sina uppgifter hålla kontakt med närliggande utbildningsanstalter, näringslivets organisationer och i synnerhet dessa organisationers speciella organ för yrkesutbildning, t. ex. lärlingsnämnder, ävensom med den offentliga arbetsförmedlingen och sådana organisationer på orten, som har intresse av och befämjar yrkesutbildningsverksamhet bland ungdom.

Tillsynslärarens skall under rektors allmänna överinseende förbereda och verkställa nämndens eller skolstyrelsens beslut rörande yrkesutbildningen samt uppehålla kontakt med såväl elevernas studiemålsmän (se nedan) som

med de företagare och andra yrkesmän, vilka närmast handleder eleverna under deras yrkespraktik. Lämpligt är, att tillsynsläraren i en mindre enhetsskola även fungerar som kontaktman mellan skola och arbetsförmedling. Vid större skolor torde dock sannolikt en annan person än tillsynsläraren för yrkesutbildningen böra uppehålla denna senare syssla.» (S. 245 f.)

Därjämte böra enligt skolkommissionens mening för den förberedande utbildningen i olika yrken utses *studiemålsmän*, i regel en för varje yrke, vari utbildning sker under nionde skolåret. Studiemålsmännen böra utses av yrkesnämnden efter förslag av ortens representativa yrkesorganisationer. Deras uppgift skall vara att biträda tillsynsläraren med upplysningar och råd angående utbildningens ordnande inom vederbörande yrke, träda i kontakt med de företagare och yrkesmän, som närmast svara för de ungas yrkespraktik, samt i allmänhet uppehålla kontakt mellan skolan och vederbörande yrkesområde inom näringslivet. Sysslan bör närmast betraktas som ett förtroendeuppdrag.

Skolstyrelsernas ledamöter. Skolkommissionen föreslår, att ledamöterna i skolstyrelsen väljas — enligt proportionell valmetod — av kommunens beslutande myndighet och liksom denna utses på fyra år. Antalet ledamöter fastställs av nämnda myndighet, varvid dock antalet bör vara minst 7 och högst 21. Ehuru i framtiden ökade krav komma att ställas på den lokala skolledningen har kommissionen icke ifrågasatt några särskilda kompetenskrav — utöver intresse för skolans sak och vilja att befrämja skolväsendet — för ledamotskap i skolstyrelsen. Ej heller har det ansetts böra förekomma några självskrivna ledamöter i skolstyrelsen; enligt kommissionens uppfattning är ett proportionellt valsätt oförenligt därmed.

I fråga om rektors och lärares närvaro vid skolstyrelsens sammanträden har kommissionen anfört följande.

»Om skolväsendet i distriktet omfattar en enda skolenhet, bör dennas rektor ha rättighet och skyldighet att närvara vid sammanträdena. Omfattar skolväsendet flera skolenheter, bör vederbörande rektor vara närvarande vid behandlingen av frågor, som rör hans skola. Lärarkårerna bör vara representerade vid sammanträdena enligt bestämmelser, som bör fastställas av varje skoldistrikt för sig, varvid bör tillses, att de olika skolstadierna allsidigt blir företrädda. På särskild kallelse bör experter, vilkas närvaro kan vara av värde vid viss frågas behandling, kunna närvara.» (S. 434 f.)

Skolstyrelsernas uppgifter. Genom den av skolkommissionen förordade decentralisationen av skolväsendet lägges ansvaret för det lokala undervisningsväsendet i de kommunala myndigheternas händer. Kommunens beslutande myndighet får härigenom det avgörande inflytandet över det lokala skolväsendets organisation — inom ramen givetvis för gällande författningar — och över dess allmänna standard. Den egentliga ledningen över distriktets skolväsen får emellertid skolstyrelsen, som därvid

handlar på den beslutande myndighetens vägnar. Enligt kommissionens mening böra de uppgifter, som enligt den föregående redogörelsen ankomma på den nuvarande folkskolestyrelsen, övergå på den nya, för skilda skolformer gemensamma kommunala skolstyrelsen, dock att beträffande lärartillsättningen vissa modifikationer i skolstyrelsens befogenheter måste företagas; sistnämnda fråga beröres i följande avsnitt.

Skolstyrelsens ställning kommer emellertid, framhåller skolkommissionen, att förändras inte blott i så måtto, att styrelsen kommer att få ansvaret också för det högre skolväsendet, utan också såtillvida, att den får ansvar för det pedagogiska framåtskridandet inom distriktets skolväsen. På sistnämnda fält bör enligt kommissionen skolstyrelsen kunna i två avseenden göra positiva insatser: den bör underlätta det pedagogiska försöksarbetet och den bör tillse, att lärarna får tillfälle till vidareutbildning. Härom anför kommissionen vidare följande.

»Det pedagogiska försöksarbetet är givetvis i första rummet en angelägenhet för skolans fackliga ledning och för lärarna själva. Såsom i fjärde kapitlet understrukits bör en skola inte utifrån påtvingas experiment, som står i strid med annan försöksverksamhet inom skolan eller som berörda lärare inte har intresse för. Emellertid är här som på andra områden ett intimt samarbete mellan skola och skolstyrelse att rekommendera, och för skolstyrelsen bör det vara angeläget att ta initiativ till sådana försök, som är av intresse för orten. Å andra sidan kan försök, som skolan önskar göra, kräva organisatoriska eller ekonomiska åtgärder, och det blir i så fall skolstyrelsens sak att ta ställning härtill och framlägga förslag inför kommunens beslutande myndighet. Skolstyrelsen bör alltid hållas underkunnig om pågående försöksverksamhet inom distriktets skolväsen.

Lärarnas vidareutbildning torde för framtiden komma att spela en större roll än hittills varit fallet. Man måste därvid skilja mellan obligatorisk och frivillig vidareutbildning. Den obligatoriska bör helt och hållet ombesörjas av staten. Vad återigen den frivilliga vidareutbildningen beträffar, bör skolstyrelsen i mån av behov stimulera lärarna till dylik fortsatt utbildning och underlätta för dem att delta i kurser av olika slag. Där så befinnes lämpligt, bör skolstyrelsen själv anordna dylika kurser, till vilka statsbidrag bör kunna utgå.» (S. 435 f.)

Till skolstyrelsernas nya uppgifter hör vidare, framhåller kommissionen, att befrämja samarbetet mellan skola och hem. I den föregående princippropositionen har betonats, att detta samarbete är av grundläggande betydelse för den fostran av eleverna, som är hemmets och skolans gemensamma angelägenhet. Även om det i allmänhet är skolans uppgift att befrämja detta samarbete, kan det dock ofta bero av skolstyrelsens positiva intresse för saken, om den rätta gemenskapsandan skall växa fram och om föräldrarna skola få den hjälp i uppfostringsfrågor, som skolan kan ge. I problemet om fritidssysselsättningen har skolstyrelsen en viktig uppgift, som endast kan lösas i intimt samarbete med hemmen och med skolans fackliga ledning.

Skolans fackliga ledning. Inom skolkommissionen har diskuterats frågan om att inom varje skoldistrikt tillsätta en särskild skolchef med administrativt och pedagogiskt ansvar för distriktets hela skolväsen, en anordning i huvudsak motsvarande den, som nu tillämpas i mycket stora skoldistrikt, där man har en kommunal inspektör för distriktets folkskoleväsen. I kommissionens betänkande anföres vidare härom:

»Finns endast en skolenhet i distriktet, blir dess rektor under alla förhållanden skolchef. I mycket stora skoldistrikt tillämpas redan nu systemet med kommunal inspektör över distriktets folkskoleväsen. Så länge det gäller distrikt, där skolenheterna endast omfattar den obligatoriska skolan, bör systemet med gemensam skolchef inte behöva vålla personella svårigheter. I skoldistrikt, där också gymnasium finns, torde det däremot vara svårigheter att finna en person, som samtidigt som han behärskar gymnasiets problem även har insikter om t. ex. småskolan och dess angelägenheter. Fördelarna med en för distriktets skolväsen gemensam facklig ledning är dock uppenbara. Avvägning och planering skulle underlättas, samordningen skulle bli bättre; inför skolstyrelsen skulle en och samma man stå som den ansvarige för distriktets skolväsen. Rektorerna för de olika skolenheterna inom distriktet skulle sortera under skolchefen, vilken dock i icke alltför stora distrikt kunde förena skolchefsbefattningen med rektoratet vid en av skolenheterna.» (S. 439).

Då skolchefsinstitutionen är oprövad har kommissionen icke nu ansett sig kunna föreslå dess införande generellt men förordar, att den prövas i ett antal skoldistrikt av olika struktur.

Inom skolenheten avses rektor ha den fackliga ledningen av arbetet. För att helt kunna ägna sig åt denna uppgift bör han enligt kommissionen befrias från rutinmässiga kamerala och kontorsmässiga sysslor och till sitt förfogande ha tillräcklig kontorspersonal. Hans undervisningsskyldighet bör ej heller vara alltför stor. Om rektors verksamhet och ansvar inför skolstyrelsen uttalar kommissionen vidare:

»Stor omsorg bör nedläggas på att finna den för rektorsuppgiften lämpliga mannen eller kvinnan. Rektorn bör nämligen lämnas så stor frihet och erhålla så betydande befogenheter, att han har möjlighet att sätta sin prägel på skolan och skolarbetet. Han bör inför skolstyrelsen vara ansvarig för skolans skötsel, och han bör vinnlägga sig om ett gott samarbete med styrelsen, men han bör i sitt ledarskap för det fackliga arbetet lämnas stor frihet. I skolstyrelsens uppgifter ingår 'att med uppmärksamhet följa undervisningen', men det pedagogiska arbetet vid skolan bör vara underkastat egentlig inspektion endast från vederbörande regionala eller centrala skolmyndigheter. Det är vidare nödvändigt, att rektor erhåller viss ekonomisk rörelsefrihet, så att han inte behöver höra skolstyrelsen då det gäller användningen i varje detalj av de i skoldistriktets budget upptagna anslagen för olika skoländamål.

Det bör betonas, att rektors ansvarighet inför skolstyrelsen bör gälla skolarbetet taget som helhet, alltså även de enskilda lärarnas arbete. Det

bör vara han, som inspekterar deras undervisning och utfärdar tjänstgöringsbetygen. Rektors viktigaste uppgift bör vara att leda det pedagogiska arbetet. Han bör därför för de övriga lärarna vara vägledande och inspirerande. Att han för pedagogiska försök, som kräver övriga lärares medverkan, bör inhämta ämneskonferensens eller kollegiets samtycke, förefaller dock självklart. Den enskilde lärarens frihet att utforma undervisningen på sitt eget sätt måste betraktas som principiellt oantastbart.» (S. 439.)

Den lokala organisationen under övergångstiden. Skolkommisionen framhåller, att planeringen av det lokala skolväsendets organisation bör från kommunernas sida påbörjas så snart riksdagen fattat principbeslut om den framtida skolan.

En nyplanering av det lokala skolväsendet måste under alla förhållanden verkställas i många kommuner i samband med kommunindelningsreformens genomförande. Givetvis kan man därvid nöja sig med en planering, som blott tar hänsyn till det nuvarande skolsystemet och därför måste få en provisorisk karaktär. För att ej dylika provisoriska lösningar skola bli till hinder för de omläggningar, som på grund av skolreformen efter hand måste vidtagas, har det syntts kommissionen lämpligt, att planeringen av det framtida lokala skolväsendet sker redan i samband med kommunindelningsreformens genomförande. Kommissionen föreslår, att kommunerna åläggas att senast före utgången av år 1954 till Kungl. Maj:t inkomma med förslag till skolväsendets organisation inom kommunerna. Expertis inom skolöverstyrelsen bör stå till kommunernas förfogande för rådgivning.

I skoldistrikt med flera olika skolformer under olika ledning bör man, anser kommissionen, snarast möjligt genomföra kommissionens förslag om en gemensam styrelse. Detta låter sig väl göra, även om den nya skolorganisationen i övrigt ännu ej är genomförd i distriktet. En fördel med en snabb övergång till gemensam skolstyrelse är, att den nya allsidigt sammansatta styrelsen härigenom får möjlighet att medverka vid planeringen av det framtida skolväsendets utformning inom kommunen.

Remissyttranden.

Frågan om de olika skolformerna skola verka var för sig på en ort eller bilda en gemensam skolenhet har berörts endast i ett fåtal yttranden.

Medan *inspektören i Stockholmstraktens inspektionsområde* håller på att enhetsskolan och gymnasiet böra få vardera sin särskilda styrelse och *inspektören i Dalarnas södra inspektionsområde* anser det »direkt olämpligt att t. ex. rektor för gymnasiet på samma gång skall vara skolchef för småskolan», ha *högre allmänna läroverket i Södertälje* och *samrealskolan i Kungälv* funnit det olyckligt, om gymnasium och realskola skiljas åt och bilda olika skolenheter och därför ansett, att gymnasiet bör förenas med enhetsskolan, gärna även dennas lägsta klasser.

Ett par röster ha höjts för att samtliga skolformer inom ett distrikt bilda

en skolenhet. Sälunda menar *inspektören i Skaraborgs norra inspektionsområde*, att mycket talar för att även i de största skoldistriktet samtliga skolor ställas under en gemensam ledning med en skolchef med administrativt och pedagogiskt ansvar för hela skolväsendet. Häremot må ställas yttrandena från *högre allmänna läroverken i Halmstad* och *Hudiksvall*, i vilka pekats på nödvändigheten av en begränsning av elevantalet i skolenheterna.

Överstyrelsen för yrkesutbildning delar kommissionens uppfattning, att det i allmänhet torde vara lämpligt att låta yrkesskolorna bilda särskilda skolenheter för sig, fristående från det övriga skolväsendet.

Förslaget om en gemensam skolstyrelse inom varje distrikt har i det övervägande antalet remissyttranden accepterats eller lämnats utan erinran. På sina håll framskynta dock farhågor för att en gemensam styrelse skall få svårt att bemästra de ökade uppgifter, som komma att åvila densamma särskilt i mycket stora skoldistrikt. I dessa yttranden förordas därför särskilda styrelser för de olika skolenheterna. Ett annat förslag har framförts av *karolinska högre allmänna läroverket i Örebro*, vilket tänker sig skilda styrelser men ett gemensamt rådgivande organ, som har att handlägga för alla skolor gemensamma angelägenheter, såsom lov, skol-sociala åtgärder m. m. *Skolstyrelsen i Borås* är inne på en liknande tankegång, likaså *läroverkslärarnas riksförbund* i fråga om de större städerna. *Inspektören i Östergötlands östra inspektionsområde* föreslår, att i de större städerna den gemensamma skolstyrelsen kallas »skoldirektion», den skulle kunna uppdelas på nämnder eller delegationer, var och en ansvarig för sin respektive skolenhet. Som ansvarig ledare för städernas skolväsen borde då stå en »skoldirektör».

Särskilda styrelser för yrkesskolorna förordas av *Borås stads skolor för yrkesundervisning*. Även *överstyrelsen för yrkesutbildning* vill ha särskilda yrkesskolstyrelser men framhåller, att denna fråga får närmare prövas i samband med yrkesskolväsendets uppbyggande.

Domkapitlet i Strängnäs framhåller, att det givetvis är förenat med svårigheter att finna personer lämpade att vara ledamöter i en gemensam skolstyrelse, »men den kommunala självstyrelsen har tidigare alltid visat sig mäktig att finna män och kvinnor till skiftande uppdrag».

Till dem, som icke hysa några betänkligheter mot en gemensam skolstyrelse, hör *länsstyrelsen i Västerås*, som tänkt sig att även den fria och frivilliga folkbildningen skulle sortera under denna styrelse, vilken då skulle benämnas »undervisningsstyrelse».

Enligt *skolöverstyrelsens* mening måste det, åtminstone i fråga om mindre och medelstora skoldistrikt, anses synnerligen opraktiskt med flera styrelser. Överstyrelsen tillstyrker därför att normalt varje skoldistrikt erhåller en enda skolstyrelse. I likhet med skolkommissionen anser dock överstyrelsen, att ett skoldistrikt bör efter särskilt medgivande, vilket bör kunna lämnas av

överstyrelsen, kunna få tillsätta skolstyrelser för olika uppgifter. Överstyrelsen avstyrker däremot förslaget om rätt för styrelsen att i nämnder och delegationer insätta personer, som icke äro ledamöter av styrelsen. Det kan nämligen icke vara riktigt, anser överstyrelsen, att sådana personer få deltaga i beslut, som fattas av särskild nämnd med skolstyrelses rätt och befogenhet. Däremot bör skolstyrelse äga att för särskilda uppgifter tillkalla experter i erforderlig utsträckning.

På sistnämnda punkt delas överstyrelsens betänkligheter helt av *överståthållarämbetet*, som finner att det skulle bli ett föga lyckligt avsteg från nu gällande bestämmelser om tillsättandet och organiserandet av kommunala nämnder och styrelser, i fall det skulle tillförsäkras en skolstyrelse att med förbigående av kommunalrepresentationen besluta om styrelsens uppdelning på avdelningar och — vilket är än mer betänkligt — om insättande i sådana avdelningar av personer utom styrelsen. Även *länsstyrelsen i Luleå* har ställt sig tveksam till ifrågavarande anordning.

Förslaget om särskilda yrkesnämnder, tillsynslärare och studiemålsmän för yrkesutbildningen i klass 9 y har på sina håll ansetts komma att leda till överorganisation. Detta anser bland annat *folkskolestyrelsen i Hälsingborg*, som tillägger, att i det övervägande flertalet skoldistrikt torde dessa angelägenheter mycket väl kunna skötas av redan förefintliga organ, folkskolestyrelserna och nuvarande tillsynsmyndigheter.

Skolöverstyrelsen framhåller, att med den arbetsfördelning mellan enhetskolan och yrkesskolorna, som överstyrelsen förordat, bör enhetsskolans styrelse och dess yrkesnämnd koncentrera sig på den yrkesorienterande och allmänt praktiska utbildningen på enhetsskolans högstadium och framför allt på de mer ungdomsvårdande uppgifterna. Under sådana förhållanden torde den av kommissionen föreslagna tillsynsorganisationen kunna i någon mån begränsas. Endast i större skoldistrikt med ett rikt differentierat yrkesliv synes man behöva överväga att genomföra hela den av kommissionen tilltänkta tillsynsorganisationen. I allmänhet torde enhetsskolans styrelse eller någon delegation inom denna kunna utöva ledningen av den ifrågavarande verksamheten. I regel torde det emellertid behövas en särskild tillsynslärare för dylika uppgifter av mer ungdomsvårdande natur.

Arbetsmarknadsstyrelsen finner det tydligt, att det i samband med den föreslagna yrkesutbildningen i klass 9 y måste bedrivas en relativt omfattande platsförmedlingsverksamhet. Denna måste självfallet bedrivas i nära anslutning till skolverksamheten, utan alla onödiga omvägar. Å andra sidan bör det vara lika självfallet, att denna form av ungdomsförmedling på ett eller annat sätt måste samordnas med den offentliga arbetsförmedlingens verksamhet. Kommissionens förslag att anlita tillsynslärarna i klass 9 y som kontaktmän mellan arbetsförmedling och skola innebär i princip intet nytt; anordningen finns redan nu på ett hundratal orter och man har

i stort sett mycket goda erfarenheter därav. Ifrågavarande lärare äro emellertid i sin egenskap av kontaktmän knutna till arbetsförmedlingen och de handla i enlighet med länsarbetsnämndens instruktioner. Något liknande bör man kunna tänka sig även framdeles. Tillsynslärarens platsförmedling och yrkesvägledning bör stå under kontroll av samma instanser som den allmänna arbetsförmedlingen.

Frågan om de nya skolstyrelsernas sammansättning har berörts i åtskilliga remissyttranden. Det har därvid i många fall ansetts mindre tillfredsställande, att styrelserna endast skulle bestå av genom proportionella val utsedda ledamöter, varigenom det kunde befaras att de ej komme att rymma tillräcklig sakkunskap och bli alltför politiskt inriktade. *Psykologisk-pedagogiska institutet* uttrycker dessa farhågor sålunda:

Skolstyrelserna komma med all sannolikhet att sammansättas efter parti- och kommunalpolitiska linjer. I en dylik styrelse kan man befara, att skolans rektor och lärare i vissa fall icke beredas möjlighet att låta sin sakkunskap få göra sig gällande. Rektor skall visserligen ha rätt och skyldighet att närvara vid sammanträdena men har ingen särskild funktion, icke ens rösträtt eller reservationsrätt. Skolan äger med andra ord tydligen ingen säkerhet för att på ett betryggande sätt få sina synpunkter beaktade och sina intressen tillvaratagna.

Från flera håll har föreslagits, att rektor eller rektor jämte representant för lärarkollegiet skulle vara självskriven ledamot eller att en eller flera ledamöter skulle utses av statlig myndighet. Uttalanden i sådan riktning ha bland annat gjorts av *praktiska mellanskolornas och högre folkskolornas lärarförening, domkapitlet i Stockholm, ett antal kollegier vid högre skolor* samt *länsstyrelserna i Halmstad, Karlstad, Luleå, Kalmar, Malmö och Jönköping*. Sistnämnda myndighet anser, att under alla förhållanden bör rektor och representant för lärarna tillförsäkras rätt ej blott att närvara vid skolstyrelsens sammanträden utan även att till protokollet anteckna avvikande mening.

Länsstyrelsen i Malmö finner att kommissionen med avseende å det pedagogiska arbetet satt lärare och lekmän sida vid sida utan att tillräckligt beakta, hur dessa kategoriers samarbete organisatoriskt skall gestalta sig. För att så långt som möjligt säkra samarbetet mellan de för skolväsendet i kommunen ytterst ansvariga och förebygga en motsatsställning mellan dem bör skolchefen, där särskild sådan finnes, och eljest rektor vara ledamot av skolstyrelsen. Finnes jämte skolchefen en eller flera rektorer, böra dessa vara ledamöter vid behandlingen av ärenden, som beröra deras respektive skolenheter. Vidare anser länsstyrelsen att bestämmelser om rätt för lärarkårerna att vara representerade vid skolstyrelsens sammanträden icke böra fastställas av varje skoldistrikt för sig utan vara gemensamma för alla skoldistrikt och därför utfärdas centralt. Enahanda uppfattning framfördes av *Sveriges folkskolläraryförbund*. Enligt *inspektören i Hälsing-*

lands norra inspektionsområde bör antalet lärarrepresentanter fastställas i proportion till antalet lärare inom distriktet.

Även länsstyrelsen i Kalmar har den uppfattningen, att lärarkårens representation bör fastställas i författning. En rektor och en lärare från varje stadium (småskole-, folkskole-, mellanskole- och gymnasiestadiet) böra vara ledamöter, eventuellt även en övningslärare åtminstone i de större skoldistrikten. Enahanda förslag framföres av *läroverkslärares riksförbund*, medan *Sveriges yngre läroverkslärares förening* anser, att rektorer och lärare böra vara representerade i skolstyrelserna efter ungefär samma grunder och i ungefär samma omfattning som i läroverkens lokalstyrelser.

Skolkommissionens invändning, att självskrivna ledamöter i skolstyrelserna skulle vara oförenliga med det proportionella valsättet, bemötes i flera yttranden, där man antingen finner påståendet oriktigt eller anser nämnda omständighet i detta sammanhang sakna utslagsgivande betydelse. *Länsstyrelsen i Kalmar* franhåller, att »skolstyrelserna ju icke skola utgöra några politiska församlingar, inom vilka vederbörande ledamots partianslutning är ett primärt önskemål eller inom vilka majoriteten för något parti är av vikt. Betydelsefullare synes vara att garantera ett relativt starkt fackmannainslag i dessa styrelser.» Och *länsstyrelsen i Malmö* uttalar, att »det är givet, att valsättet icke är det väsentliga när det gäller att ge skolstyrelsen den ur saklig synpunkt lämpligaste sammansättningen». Länsstyrelsen erinrar även om att exempelvis i kyrkoråd, som må utses genom proportionellt valsätt, kyrkoherden eller den hans ämbete förvaltar eller den präst inom församlingen, som kyrkoherden därtill förordnar, skall vara ordförande.

Kammarkollegiet pekar på det fall, att realskolans rekryteringsområde kommer att omfatta mer än en kommun utan att kommunalförbund bildas. För dylikt fall bör skolstyrelsen sammansättas av ledamöter från samtliga kommuner inom rekryteringsområdet samt förstärkas med en av den statliga inspektionsmyndigheten utsedd representant, som erhåller rätt att närvara och yttra sig vid sammanträdena men ej att deltaga i besluten. Det kan ifrågasättas, uttalar kollegiet vidare, om icke en sådan förstärkning lämpligen bör förekomma i alla skolstyrelser.

Domkapitlet i Härnösand har såsom en möjlig utväg att tillförsäkra skolstyrelsen ökad kompetens och ökat oberoende mot ovidkommande intressen framkastat tanken på att ordföranden i skolstyrelsen skulle utses av domkapitlet eller länsstyrelsen. *Inspektörerna i Östergötlands östra och Norrbottens södra inspektionsområde* syfta åt samma håll, då de föreslå, att skolstyrelsens ordförande skall likställas med statstjänsteman och handla under ämbetsmannans ansvar.

Slutligen må nämnas, att önskemål om inväljande av kvinnliga ledamöter i skolstyrelserna och om rätt för kyrkoherden att närvara vid sammanträdena framförts av *svenska landsbygdens kvinnoförbund*, och att

målsmännens riksförbund funnit det vara av utomordentlig betydelse för samarbetet mellan hem och skola, att ett stort antal av skolstyrelsens ledamöter äro föräldrar till barn i skolan. Lämpligt vore — där föräldraföreningar finnas — att vissa ledamöter utsåges inom förslag från föräldraföreningarna vid kommunens skolor.

Skolkommissionens förslag om skolstyrelsernas uppgifter (med undantag av lärartillsättningen) har behandlats i endast ett fåtal remissvar från skolmyndigheterna. Några mena, att de nya styrelserna ej böra tilldelas större befogenheter än läroverkens nuvarande lokalstyrelser, andra önska att skolsociala åtgärder, fritidssysselsättningar för elever och samarbete mellan hem och skola böra ingå i deras uppgifter. Däremot ställer man sig skeptisk mot att skolstyrelserna på småorter skulle ha möjlighet att ägna sig åt försöksverksamhet och lärarnas vidareutbildning. I flera yttranden hävdas, att skolstyrelsen ej får ges inflytande över skolväsendets lokala utformning, kursernas planläggning och innehåll, liksom ej heller bestämmanderätten över rektor och lärare. *Inspektören i Östergötlands östra inspektionssområde* kan gå med på ökade befogenheter för skolstyrelsen men endast under förutsättning att en klar gräns drages mellan den fackliga ledningen och lärarkåren å ena sidan och skolstyrelsen å den andra. *Länsstyrelsen i Kalmar* betonar, att de nya skolstyrelsernas befogenheter icke få försvaga ställningen för skolans fackliga ledning och lärarna.

Skolöverstyrelsen har icke något att erinra emot att de nya skolstyrelserna i stort sett erhålla samma befogenheter som de nuvarande folkskolestyrelserna, med undantag för lärartillsättningen och ärenden angående disciplinära åtgärder mot lärare, vilka sistnämnda ärenden enligt överstyrelsen böra handläggas av de nya mellaninstanserna. Överstyrelsen understryker, att de framtida skolstyrelsernas ansvar för det pedagogiska framåtskridandet särskilt bör taga sig uttryck i underlättande av försöksverksamhet och anordnande av kurser för lärare. Styrelserna böra också vara angelägna om att underlätta samarbetet mellan skola och hem. Även *Sveriges folkskolläraryrkesförbund* anser, att disciplinära ärenden böra hänskjutas till mellaninstanserna.

Beträffande skolans fackliga ledning har *länsstyrelsen i Linköping* ställt sig avvisande mot projektet med en särskild skolchef som den administrative och pedagogiske ledaren av skolväsendet i ett distrikt. Enligt länsstyrelsens mening bör skolans rektor inför skolstyrelsen vara ensam ansvarig för skolans skötsel. Denna uppfattning delas av *länsstyrelsen i Halmstad*, som emellertid räknar med att det då skall bli nödvändigt att på många håll bereda rektor hjälp med de administrativa och kamerala göromålen, i de större skoldistrikten genom inrättandet av särskilda befattningar som skolkamrerare. *Länsstyrelsen i Luleå* har däremot inte haft något att erinra emot en försöksverksamhet med skolchefer i ett antal skoldistrikt med olika struktur.

Högre allmänna läroverket i Hudiksvall anser att rektor vid gymnasiet, där sådant finnes inom distriktet, bör vara självskriven som skolchef. Här emot hävdar *inspektören i Sydskånes västra inspektionsområde*, att skolchefsbefattningen bör stå öppen för alla överlärare eller rektorer inom distriktet. Samma uppfattning hyser *Sveriges folkskolläraryförbund*, som dessutom tänker sig att en klasslärare kan bli rektor för enhetsskolan, varvid realskolan bör ha en adjunktsutbildad studierektor, men också att en adjunktsutbildad lärare kan bli rektor för hela enhetsskolan, varvid klasserna 1—6 böra ställas under en klasslärarutbildad biträdande rektor. Förbundet föreslår att såväl skolchef som rektorer skola utses av skolöverstyrelsen.

Skolöverstyrelsen har anfört följande i skolchefsfrågan.

I skoldistrikt utan gymnasium bör enligt överstyrelsens mening skolchefsfrågan för enhetsskolan lämpligen lösas ungefär efter samma normer, som nu gälla beträffande de kommunala skolledarna inom folkskoleväsendet (överlärarna). Överlärarnas åligganden och befogenheter äro reglerade dels genom stadgebestämmelser och dels i särskilda instruktioner. Frågan om vem som skall kunna utses till skolchef bör avgöras från fall till fall, varvid största hänsyn toges till vederbörandes lämplighet för befattning av detta slag. Även i skoldistrikt med flera skolenheter bör enligt överstyrelsens mening skolchefsfrågan kunna lösas på liknande sätt. Den härför lämpligaste av de lokala skolledarna bör utses till skolchef för distriktets enhetsskola.

I likhet med SK finner överstyrelsen, att särskilda svårigheter uppstå vid lösandet av skolchefsfrågan i skoldistrikt, där också gymnasium finnes. Det synes överstyrelsen lämpligast, att gymnasiet i det nya skolsystemet erhåller särskild facklig ledning. I den mån viss del av enhetsskolan bildar skolenhet tillsammans med gymnasiet, bör gymnasiets rektor vara skolchef för hela skolenheten. I städer med flera gymnasier bör måhända en av gymnasierektorerna utses till skolchef för samtliga gymnasier. Särskilda bestämmelser böra utfärdas angående samarbetet mellan enhetsskolans och gymnasiets skolchefer inom ett skoldistrikt. Eventuellt förekommande flickskolor och kommunala samskolor torde kunna sortera under antingen enhetsskolans eller gymnasiets skolchef.

Vad SK anför om rektors fackliga ledning av arbetet inom en skolenhet har överstyrelsen ej något att erinra emot. Överstyrelsen får särskilt framhålla vikten av att rektor befrias från alltför omfattande kamerala och kontorsmässiga uppgifter samt att han erhåller viss ekonomisk rörelsefrihet.

Beträffande den lokala organisationen under skolreformens genomförande framhåller *skolöverstyrelsen*, att den gemensamma skolstyrelsen bör genomföras utan onödigt dröjsmål; den bör helst ha trätt i funktion redan när de första enligt skolkommissionens system organiserade försöksskolorna nå fram till anknäppningspunkten för den fyraåriga realskolan. I övrigt böra de författningstekniska förutsättningarna för övergången till den nya skolordningen föreligga senast vid tidpunkten för kommunindelningsreformens ikraftträdande. Organisationsplanen för skolväsendet inom varje storkommun bör utarbetas inom de närmast följande

åren. Om maximum för lärjungeomslutningen, såsom överstyrelsen håller för troligt, kommer att något förskjutas i tiden i förhållande till kommissionens antaganden, synes det tillräckligt, att organisationsplanen föreligger färdig till godkännande exempelvis inom fyra år efter kommunindelningsreformens genomförande. Den närmare tidpunkten bör bestämmas av Kungl. Maj:t. Organisationsplanerna böra upprättas av vederbörande kommuner och för godkännande ingivas till överstyrelsen och icke, såsom föreslagits, till Kungl. Maj:t, dock givetvis med besvärsmätt för kommunerna över överstyrelsens beslut.

Departementschefen.

Att uppställa några generella bindande normer för skolväsendets uppdelning på skolenheter i de olika kommunerna kan givetvis icke ifrågakomma. Därtill komma förhållandena även efter kommunindelningsreformens genomförande att vara alltför skiftande. Kommunerna böra härvidlag lämnas stor frihet att handla så som de lokala förhållandena göra lämpligast. Ors-traditioner, redan befintliga skolbyggnader m. m. måste i detta sammanhang spela en betydande roll. Vad skolkommissionen anfört i frågan får därför endast betraktas såsom allmänna synpunkter, vilka kunna tjäna till vägledning. För undvikande av onödigt dubbelarbete torde det som regel visa sig fördelaktigt, att planeringen av det framtida lokala skolväsendet i möjligaste mån sker redan i samband med genomförandet av den nya kommunindelningen, enär denna ändock i många fall torde behöva föranleda en omorganisation av skolväsendet.

En mycket betydelsefull fråga är den lokala ledningen av skolväsendet. Man kommer här in på frågor, som i stor utsträckning höra hemma på kommunallagstiftningens område och som måste underkastas ytterligare utredning. Även om några slutligt utformade förslag sålunda icke kunna i detta sammanhang föreläggas riksdagen, har jag likväl ansett mig böra framföra vissa synpunkter till ledning vid det fortsatta utredningsarbetet.

Jag delar skolutredningens och skolkommissionens åsikt, att den nuvarande ordningen med skilda skolstyrelser för olika skolor är ur flera synpunkter olämplig och att man därför bör sträva efter större enhetlighet och reda på detta område. Målet synes böra vara att åstadkomma största möjliga enhetlighet i skolväsendets ledning inom varje distrikt. I avvaktan på det kommande förslaget om yrkesskolväsendets organisation måste jag visserligen lämna öppet, i vilken utsträckning särskild styrelse kan finnas påkallad för yrkesutbildande läroanstalter, men i de flesta kommuner är säkerligen en gemensam styrelse för alla distriktets skolor genomförbar. Endast i de allra största kommunerna kan det måhända visa sig nödvändigt med en uppdelning på flera styrelser. En gemensam styrelse torde emellertid förutsätta, att densamma kan arbeta på nämnder eller delegationer. Skolkommis-

sionen har ansett att även personer utanför styrelsen böra kunna vara ledamöter i dessa. För att minska de betänkligheter, som i detta sammanhang framkommit i några remissyttranden, kan det måhända övervägas att låta dessa sistnämnda personer utses av kommunens beslutande organ. I övrigt torde, såsom skolkommissionen avsett, bestämmelserna angående skolstyrelsens ledamöter, befogenheter m. m. kunna i huvudsak ansluta sig till vad som nu gäller för folkskolestyrelsen; dock bör dess befattning med lärartillsättningen och ärenden angående disciplinära åtgärder mot lärare få bli beroende av de fortsatta övervägandena i bland annat mellaninstansfrågan. Vidare må erinras om det ansvar för det pedagogiska framåtskridandet inom distriktet, som skolkommissionen enligt min mening med rätta velat lägga på skolstyrelserna. Dessa böra även vara angelägna att främja samarbetet mellan skolan och hemmen.

Från olika håll har ifrågasatts, att i styrelsen skulle, förutom de genom val utsedda ledamöterna, ingå en eller flera självskrivna ledamöter — i regel rektor och lärarrepresentanter — eller att en eller flera ledamöter skulle utses av statlig myndighet eller att ordföranden skulle få ställning som tjänsteman och handla under tjänstemannaansvar. Dessa förslag ha förestavats av en önskan att motverka en befarad brist på sakkunskap och alltför stark politisering inom skolstyrelsen. Enligt min uppfattning äro dessa farhågor betydligt överdrivna och jag kan därvid hänvisa till att de erfarenheter, man har av de nuvarande folkskolestyrelsernas verksamhet, knappast göra en antydd utveckling sannolik. I dessa folkskolestyrelser har överläraren jämte en representant för lärarkåren rätt att närvara vid sammanträdena och deltaga i överläggningarna men ej i besluten, dock med rätt att få sina meningar antecknade till protokollet. Den pedagogiska och fackliga sakkunskapen synes på ett liknande sätt böra få göra sig gällande i de nya gemensamma skolstyrelserna. Rektor och lärare få härigenom tillfälle att föra fram sina synpunkter på de föreliggande frågorna. Detta är det väsentligaste; om de sedan äro ledamöter eller ej torde spela en underordnad roll. Äro synpunkterna av värde, vinna de förvisso beaktande även om vederbörande icke med sin egen röst kan stödja dem.

Det synes lämpligt att, om skolväsendet i distriktet omfattar en enda skolenhet, dennas rektor är närvarande vid sammanträdena. Finnas flera skolenheter, böra rektorerna närvara vid behandlingen av frågor, som beröra deras respektive skolor. Lärarkårens representation torde böra regleras genom centralt utfärdade, för alla skoldistrikt gemensamma bestämmelser. Frågan om dessas närmare utformning behöver övervägas ytterligare, varvid bör tillses, att de olika skolstadierna bli vederbörligen företrädda.

För att ytterligare tillgodose sakkunskapen inom skolstyrelserna böra i enlighet med skolkommissionens förslag dessa äga att vid behandlingen av viss fråga tillkalla särskilda experter.

Det synes önskvärt, att anordningen med gemensam skolstyrelse kan genomföras så snart som möjligt; det torde i vart fall icke vara nödvändigt att härför avvakta genomförandet av den nya skolorganisationen i övrigt. Tvärtom framhåller skolöverstyrelsen lämpligheten av att den nya styrelsen trätt i funktion redan när de första enhetsskolorna av försökstyp nå fram till anknypningspunkten för den fyraåriga realskolan. Det bör vidare vara värdefullt, att den nya styrelsen får möjlighet att från början medverka vid utformningen av skolväsendet inom kommunen. Det fortsatta utredningsarbetet får giva vid handen, i vilken utsträckning det är möjligt att tillmötesgå dessa önskemål.

I några remissyttranden har som alternativ till den gemensamma skolstyrelsen ifrågasatts en anordning, som skulle innebära att skilda styrelser bibehållas för de olika skolorna men att något slags gemensamt organ skapas, som skulle handlägga för alla skolor gemensamma angelägenheter, såsom lov, skoltider, sociala åtgärder m. m. Jag har för min del intet att erinra mot att ett dylikt arrangemang försöksvis prövas i ett eller annat skoldistrikt, om så befinnes möjligt.

Den av skolkommissionen förordade särskilda tillsynsorganisationen — med yrkesnämnd, tillsynslärare och studiemålsmän — för yrkesutbildningen under nionde skolåret kan måhända synas väl vidlyftig. Det är emellertid inte möjligt att nu bestämt uttala sig härom; i denna liksom i så många andra frågor torde de praktiska erfarenheterna kunna ge de säkraste anvisningarna för hur saken bör ordnas.

Att generellt införa ett system med en särskild skolchef såsom högste facklige ledare av ett distrikts skolväsen synes mig icke lämpligen kunna ifrågasättas. Det är emellertid icke osannolikt, att i en del större skoldistrikt vissa påtagliga fördelar skulle vinnas genom anställande av en dylik befattningshavare; han skulle då närmast komma att motsvara den kommunale folk-skolinspektör, som nu finnes på sina håll. Det synes lämpligt, att anordningen i samband med försöksverksamheten prövas i ett antal skoldistrikt av olika struktur.

Vad skolkommissionen anfört rörande rektorernas kvalifikationer och uppgifter i den nya skolan ger jag min fulla anslutning. Jag anser mig även böra understryka angelägenheten av att rektorerna så mycket som möjligt befrias från administrativa och kamerala sysslor för att i desto större utsträckning kunna ägna sig åt de viktiga pedagogiska uppgifterna. Jag vill erinra om att det är denna tanke, som ligger bakom det förslag till organisation av arbetet på rektorexpeditionerna vid de allmänna läroverken m. fl. läroanstalter, som hösten 1947 framlagts av särskilt tillkallade sakkunniga. Med hänsyn till det statsfinansiella läget har emellertid förslaget, som innebär en rätt avsevärd kostnadsökning för statsverket, ännu icke lett till några åtgärder från statsmakternas sida. Det är emellertid min förhoppning, att förhållandena snart skola möjliggöra, att förslaget lägges till grund för en proposition till riksdagen.

4. Lärartillsättningen.

Nuvarande förhållanden.

Vid tillsättning av lärare tillämpas för närvarande olika principer inom olika skolformer.

Då fråga är om ordinarie lärare vid *folkskoleväsendet* uppgör folkskolestyrelsen ett förslag, upptagande de tre mest meriterade sökandena; över förslaget, som kan i vederbörlig ordning överklagas, skall folkskolinspektören yttra sig, varefter bland de på förslaget uppförda företages val inom folkskolestyrelsen, vilket är slutgiltigt, såvitt ej själva valförfarandet kan påvisas ha varit olagligt. Äro folkskolinspektören och skolstyrelsen ej ense om vilka sökande som skola uppföras på förslaget, skall domkapitlet upprätta förslag. Överlärare vid folkskola tillsättes av folkskolestyrelsen på liknande sätt som ordinarie folkskollärare, dock att förslaget upprättas av skolöverstyrelsen.

Vid tillsättning av ordinarie lärare vid de *högre kommunala skolorna* uppsätter rektor de sökande i ordning efter meriter, varefter skolans styrelse tillsätter den, som av styrelsen anses vara mest meriterad. Utnämningen kan överklagas. Rektor vid dylik skola förordnas av skolöverstyrelsen på förslag av skolans styrelse.

Vid de *statliga läroverken* avger rektor förord; då det gäller lektors- eller adjunktstjänst avger skolöverstyrelsen sedan förslag, varefter Kungl. Maj:t utnämner. I fråga om ämneslärarinnor och lärare i övningsämnen har skolöverstyrelsen utnämningrätten. Såväl överstyrelsens förslag som dess utnämningar kunna överklagas. Rektor vid statligt läroverk förordnas av Kungl. Maj:t efter förslag av skolöverstyrelsen, vilket enligt praxis ej överklagas.

Skolkommisionen.

I samband med folkskolans och realskolans sammansmältning till en enhetsskola och vissa statsläroverks kommunalisering måste en omprövning ske av utnämningförfarandet.

Skolkommisionen har ej framlagt några definitiva förslag härutinnan. I betänkandet har emellertid redogjorts för de diskussioner, som i ämnet förts inom kommissionen; dessa ge en ganska god bild av hur kommissionen ser på problemet.

Inom kommissionen har framförts tanken, att det tillsättningsförfarande, som nu tillämpas vid folkskolorna, skulle utsträckas till att gälla hela enhetsskolan. För en sådan anordning kunde sägas tala, att den stode i linje med kommissionens grundprincip att överflytta befogenheter till den lokala skolledningen; utan rätt att tillsätta befattningshavarna vid kommunens skolor skulle kommunens bestämmanderätt över det egna skolväsendet vara

illusorisk. Genom det nämnda utnämning förfarandet hade kommunen möjlighet att försäkra sig om just de lärare, som ansåges mest lämpade för vederbörande skola. De meriter, som kunde utläsas ur vederbörande ansökningshandlingar, skulle ej ensamma behöva vara avgörande; skolstyrelsen, som hade ett klart intresse av att erhålla den bästa lärarkraften, skulle ha möjlighet att bland de högst meriterade välja den, som enligt skolstyrelsens personkänedom bäst skulle passa just den ifrågavarande skolans behov.

Häremot har såväl inom kommissionen själv som inom dess expertråd gjorts vägande invändningar. Därvid har framhållits att lärarval ej alltid skedde med hänsyn till pedagogiska synpunkter. Termen »skolans behov» hade ibland fått tjäna som täckmantel för ovidkommande hänsyn — religiösa, politiska, nykterhetspolitiska, privatbetonade. Personer, som tjänstgjort inom distriktet eller vilkas personliga kapacitet eljest varit känd för skolstyrelsen eller ledamöter därav, hade ibland föredragits framför personer, som varit personligt överlägsna den valde men okända för skolstyrelsen. Lärarnas självständighet, som befordrades av medvetandet om objektiv bedömning vid utnämningarna, skulle ej befrämjas av systemet med lärarval.

Enligt den sistnämnda uppfattningen vore det riktigare, att utnämning rätten överlämnades till centralt forum, lämpligen den nya mellaninstansen. Skolstyrelsen skulle i så fall uppgöra förslag och kunna motivera detta med det lokala behovet av just den föreslagne (behovet av yngre kraft, av kvinnlig kraft, av lärarkraft med specialuppgift, av lärare lämpad för försöksverksamhet inom skolenheten o. dyl.), varefter den utnämmande instansen, som finge anses vara något förtrogen med vederbörande skolas behov, hade att väga skolstyrelsens synpunkter och den föreslagnes meriter mot de medsökandes. Denna utnämning procedur skulle ge fullt utrymme åt de lokala synpunkterna och vara fullt förenlig med ett demokratiskt skolsystem men i jämförelse med lärarval trygga principen om förtjänst och skicklighet vid utseendet av befattningshavare.

»Trots tyngden av dessa invändningar» har skolkommissionen icke velat föreslå någon förändring i förfarandet vid tillsättningen av småskollärare och folkskollärare (mellanskollärare), »så länge detta förfarande anses tillfredsställande, vilket för närvarande synes vara fallet».

»Det kan enligt kommissionens mening inte vara rimligt att påtvinga ett skoldistrikt en lärare, som visserligen genom goda betyg i lärarexamen, normala tjänstgöringsbetyg och lång tjänstgöring är sina medsökande formellt överlägsen men dock i realiteten är eller av skolstyrelsen anses vara en medelmåttig lärare, som pedagog underlägsen en eller flera av konkurrenterna. Möjligheten att välja mellan tre ger större smidighet åt utnämning förfarandet och ger skolans lokala ledning möjlighet att bättre tillgodose det egna skolväsendets behov. Visserligen ger en sådan frihet också möjlighet till missbruk, men detta är fallet med all frihet. Den ansvars känsla, som är motvikten häremot, kan aldrig framväxa eller befastas utan denna

frihet till missbruk. Dessutom är ej heller s. k. neutral instans någon absolut garanti mot mannamån och godtycke» (s. 437).

Kommissionen anser att detta resonemang gäller likaväl realskolans (klasserna 7—9) som småskolans och mellanskolans (klasserna 1—3 och 4—6) lärare. Man har invänt, säger kommissionen, att realskolans lärare befinna sig i en högre lönegrad och att skolstyrelserna ej äro kompetenta att bedöma de akademiska meriter, som erfordras för anställning som realskollärare. Beträffande sistnämnda förhållande uttalar kommissionen,

»att betygen i filosofie ämbetsexamen inte torde vara svårare att bedöma än de betydligt mer komplicerade betygen i den nuvarande folkskolläraryxamen. I båda fallen måste för övrigt bedömningen anförtros åt expertisen, i det att skolstyrelsens överläggning alltid måste föregås av utredning och förslag från t. ex. vederbörande rektors sida. Enligt kommissionens mening bör om möjligt alla enhetsskolans lärare tillsättas på samma sätt. Om förslag till lärartjänst, vilket stadium inom enhetsskolan det än gäller, alltid skall fastställas av skolans mellaninstans, torde garanti vara skapad för förslaget objektivitet» (s. 438).

Först då det gäller gymnasiet och därmed parallella skolformer anser skolkommissionen ett annat utnämningförfarande behöva tillgripas. Gymnasiet betjänar ett större område än det skoldistrikt, vartill det hör, och lärartillsättningen är därför en angelägenhet inte bara för detta skoldistrikt. Därtill kommer, att svårvägbara vetenskapliga meriter måste tagas med i räkningen vid tillsättning av gymnasielärare. Enligt kommissionens mening böra dessa lärare utnämnas av skolöverstyrelsen. Sedan utredning verkställt av vederbörande gymnasie rektor, avger skolstyrelsen förord, varvid tillfälle gives att framlägga de lokala synpunkterna, varefter överstyrelsen utnämner. Utnämningen kan överklagas hos Kungl. Maj:t.

Rektor bör enligt skolkommissionen tillsättas på samma sätt som ordinarie lärare, alltså inom enhetsskolans område av vederbörande skolstyrelse och vid skolenhet, vari gymnasium ingår, av skolöverstyrelsen.

Slutligen pekar kommissionen på vissa särskilda faktorer, som kunna inverka på frågan om tillsättningen av lärare.

»Skolöverstyrelsens omorganisation och de nya mellaninstansernas utformning kan få betydelse för ställningstagandet till utnämningförfarandet. Det pågående arbetet på rationalisering av statsförvaltningen kan leda till sådana resultat, att kommissionen måste ändra sin uppfattning på vissa punkter. Kommissionens ställningstagande ovan innebär exempelvis, att utnämningen av gymnasielärare flyttas från Kungl. Maj:t till skolöverstyrelsen. En sådan åtgärd kan emellertid inte rekommenderas, om inte en liknande överflyttning äger rum inom övriga grenar av förvaltningen beträffande ämbetsmän i motsvarande lönegrader. Överhuvudtaget önskar skolkommissionen inte förorda att lärarna placeras i någon särställning, som skulle försämra rekryteringen av läraryrket. Lönegradsplaceringen måste alltså enligt kommissionens mening i viss mån vara utslagsgivande för tillsättningsförfarandet. Detta kan också komma att gälla realskolans lärare.

Slutligen har erfarenheterna av nuvarande tillsättningsförfarande för de olika lärarkategorierna inte gjorts till föremål för en samlad och systematisk undersökning» (s. 438).

Remissyttrandet.

Lärartillsättningen är en fråga, som i hög grad intresserat remissinstanserna och därvid främst givetvis skolmyndigheter och lärarsammanslutningar. Bland dessa komma helt naturligt rätt skilda uppfattningar till uttryck, beroende på om frågan skärskådats ur folkskolans eller det högre skolväsendets synvinkel.

23 folkskolestyrelser ha uttalat sig för att enhetsskolans lärare böra tillsättas av den lokala skolstyrelsen och bland dem har en (*folkskolestyrelsen i Själevad*) velat utsträcka detta förfaringssätt till att omfatta även gymnasiets lärare, medan 3 folkskolestyrelser velat förlägga utnämningen till en mellaninstans efter förslag av skolstyrelsen. 2 folkskolestyrelser (i *Varberg* och *Luleå*) anse frågan vara i behov av ytterligare utredning.

Även bland *statens folkskolinspektörer* har skolkommissionens tanke vunnit bifall: 12 ha tillstyrkt en utnämning av den lokala skolstyrelsen, varvid i flera fall förutsättes att mellaninstansen skall uppgöra förslag, medan 2 yrka på utnämning av mellaninstansen efter förslag av skolstyrelsen. Övriga folkskolinspektörer ha icke berört frågan.

När man tillstyrkt, att enhetsskolans samtliga lärare skola tillsättas av den lokala skolstyrelsen, har detta i regel motiverats med att en allmän kommunalisering av skolväsendet också måste innefatta rätten att utnämna lärarna.

Vad åter remissyttrandena från seminarier och högre skolor beträffar må först nämnas, att samtliga de 7 folkskoleseminarier och 2 småskoleseminarier, som berört frågan, ha yrkat på utnämning av en central instans, varvid skolöverstyrelsen uttryckligen nämnts i ett fall.

Om den vikt, som de högre skolornas lärare tillmäta utnämningförfarandet, vittnar bland annat, att icke mindre än 266 skolor mer eller mindre utförligt behandlat saken och att samtliga remissvaren från 66 högre allmänna läroverk varit inne på detta spörsmål.

Sammanlagt ha endast 3 skolor (*högre folkskolan i Backe, praktiska mellanskolan i Uddevalla* och *Gävle borgarskola*) tillstyrkt en tillsättning av den lokala skolstyrelsen, medan de övriga 263 skolorna önskat bibehålla nuvarande utnämningförfarande för realskolans och gymnasiets lärare eller velat överlämna det till annan central myndighet. Endast en av de rektorerna, som avgivit eget yttrande (*rektor vid samrealskolan i Filipstad*), vill förorda en kommunal lärartillsättning, dock »under förutsättning att lärarens rättsliga ställning inte förändras».

Tillsättning av Kungl. Maj:t önska 49 kollegier, av Kungl. Maj:t eller skolöverstyrelsen 16, av skolöverstyrelsen 10, av central myndighet 63, av mellaninstans 5 (gymnasielärare av Kungl. Maj:t eller skolöverstyrelsen), av »neutral instans» 11, av Kungl. Maj:t eller central instans eller mellaninstans 7 och av statlig myndighet överhuvudtaget 62.

När man rest invändningar mot tanken att överlämna utnämningssrätten för alla enhetsskolans lärare till de kommunala organen, har man åberopat, förutom de argument, som inom skolkommisionen anförts, i synnerhet följande skäl.

De lokala styrelserna sakna på grund av sin sammansättning kompetens att sakligt och objektivt bedöma och mot varandra väga olika meriter. Möjligheterna till transport minskas i mycket hög grad, vilket blir till nackdel för mindre orter och för orter i Norrland, vilka redan nu ha svårigheter med rekryteringen. Den rörlighet, som det vid läroverken nu tillämpade transportsystemet medför, anses vara till fördel för skolan. — Överhuvudtaget skulle lärarbanan bli mindre lockande och rekryteringen försvåras. Av vikt är att lärarna i fråga om tillsättning inte bli sämre ställda än andra tjänstemän i motsvarande löneställning. Därför bör enligt *högre allmänna läroverket i Jönköping* nedflyttning av utnämningssförfarandet från Kungl. Maj:t endast ifrågakomma i samband med en allmän omorganisation av statsförvaltningen.

Av lärarsammanslutningarna ställa sig de på folkskolans område avvaktande till dess att den ytterligare utredning i frågan föreligger, som skolkommisionen förutsatt skall komma till stånd. Såväl *överläraresförbundet* som *folkskolläraresförbundet* och *folkskollärarynnieförbundet* framhålla dock, att samtliga lärare i enhetsskolan böra tillsättas av en och samma myndighet. Folkskolläraresförbundet anför sålunda:

»Det finns inga sakliga skäl att utnämna exempelvis klasslärare på ett sätt och ämneslärare på ett annat. Dessutom torde detta av praktiska skäl vara en oframkomlig väg. Kommissionen föreslår lärarkategorier med kombinerad klasslärar- och ämneslärarutbildning och tjänstgöring både på mellanstadiet och realskolestadiet. Dessutom tillkommer lärare i övningsämnen med tjänstgöring i vissa fall på olika stadier. En enhetlig lärartillsättning synes därför även av praktiska skäl bli nödvändig.»

Det kan vidare nämnas, att *folkskolläraresförbundet* och *folkskollärarynnieförbundet* som sin mening uttalat, att det nuvarande tillsättningsystemet för folkskolans lärare ingalunda kan anses tillfredsställande, om ock enligt det förstnämnda förbundets uppfattning förhållandena förbättrats sedan nuvarande meritvärderingssystem åstadkommit enhetliga bestämmelser vid förslags upprättande samt genom att skolstyrelsens förslag underställes statens folkskolinspektör. Folkskolläraresförbundet understryker starkt vikten av att ifrågavarande meritvärderingssystem bibehålles, oavsett vilken myndighet som kommer att utnämna klasslärare i enhetsskolan. I övrigt anser sig förbundet icke kunna på grundval av vad som anförts i betänkandet taga definitiv ställning i fråga om tillsättningsmyndigheten och tillsättningsförfarandet: huruvida den mest meriterade av de sökande skall utses eller om val skall ske mellan de tre mest meriterade sökandena eller om någon kombination mellan dessa system kan befinnas lämplig.

Sveriges småskollärarynnieförbund har föredragit att ej alls yttra sig om lärartillsättningen i avvaktan på ytterligare utredning av frågan.

Städernas folkskolinspektörsförbund vill att alla enhetsskolans lärare skola tillsättas i den ordning som nu gäller för folkskolans lärare.

Läroorganisationerna inom det högre skolväsendet ställa sig avvisande mot tanken på kommunal tillsättning av realskolans lärare. *Lektorernas förening* önskar att utnämningrätten alltjämt skall ligga hos Kungl. Maj:t och *läroverkslärarnas riksförbund* anser, att realskolans lärare böra tillsättas av central statlig myndighet. Därest denna myndighet blir annan än Kungl. Maj:t, bör myndighetens beslut kunna överklagas. Förbundet understryker med stor skärpa, att läroverkens lärare icke äro sinnade att avstå från sin ställning som statstjänstemän.

»Riksförbundet anser i likhet med SK, att det kommunala inflytandet bör stärkas, men anser att lärarnas ställning som statstjänstemän är så betydelsefull såväl för deras ämbetsutövning som för den personliga trivsel, som är en förutsättning för att lärarrekryteringens svåra problem skall kunna lösas, att man vid enhetsskolans genomförande i valet mellan läroverkens kommunalisering och folkskolans förstatligande måste välja den senare vägen . . . I den grundlagsfästa principen om förtjänst och skicklighet såsom enda befordringsgrund se läroverkslärarna en av sina främsta tillgångar, som de ej äro sinnade att låta sig avhändas.»

Riksförbundets yttrande på denna punkt mynnar ut i en hemställan om att tillsättningsförfarandet göres till föremål för en utredning, vars riktmärke bör vara, att lokala myndigheter ha att uppgöra ett förslag, vid vilket av speciella förhållanden betingade önskemål kunna framläggas, men att vid utnämningen principen om förtjänst och skicklighet som enda befordringsgrund tillämpas. Endast vid val mellan sökande, som enligt denna grundsats äro i huvudsak likställda, må hänsyn tagas till lokala önskemål. Riksförbundet anser det också nödvändigt, att samma tillsättningsförfarande gäller för realskolans och gymnasiets lärare.

Även *Sveriges yngre läroverkslärares förening* tycker att realskolans lärare böra utnännas av »högre eller lägre central myndighet». Föreningen framhåller, att kritik vid olika tillfällen framförts med anledning av det godtycke, som kommunala myndigheter ansetts ha visat vid tillsättning av vissa tjänster. Det vore obestriddigt, att denna kritik i vissa fall varit befogad. Däremot hade föreningen veterligt intet allvarligare missnöje anmält i fråga om tillsättningen av tjänster vid de allmänna läroverken. Det hade icke visats att den nuvarande kommunala tillsättningen av folkskollärare skulle vara ändamålsenligare än den centrala tillsättningen av läroverkslärare.

Allmänna adjunktsföreningen anser, att gymnasiets och realskolans lärare — ämneslärare såväl som övningslärare — böra utnännas av samma statliga myndighet.

»Ur läroverkslärarnas synpunkt skulle det vara synnerligen olyckligt, om olika principer skulle komma att tillämpas för realskolans och gymnasiets lärare. En skarp skiljelinje skulle uppstå mellan dessa lärare, som i mycket

stor utsträckning har samma utbildning, om gymnasiets lärare tillsattes av skolöverstyrelsen med möjlighet att överklaga hos Kungl. Maj:t, medan realskolans lärare skulle väljas av skolstyrelsen bland ett förslag på tre utan möjlighet till överklagande.»

Beträffande tillsättningen av övningslärare avböja *gymnastiklärarsällskapet*, *teckningslärarnas riksförbund* och *musiklärarnas riksförbund* bestämt, att denna skulle ske på kommunal väg utan förorda, att central instans, lämpligast skolöverstyrelsen, alltjämt handhar denna fråga.

Skolöverstyrelsen har lika litet som skolkommissionen ansett sig nu kunna taga definitiv ställning till detta viktiga spörsmål. Frågan bör enligt överstyrelsen ytterligare utredas, vilket lämpligen syntes böra ske genom en särskild kommitté. Överstyrelsen har framfört vissa synpunkter på frågan, vilka syntes vara av betydelse för det fortsatta utredningsarbetet.

»Vill man ha bästa möjliga garantier för en objektiv värdering av sökandes meriter, torde prövning av meriterna genom någon neutral instans vara att föredraga. Den mest meriterade bör därefter utses till befattningen, och besvär rätt bör förefinnas.

Skapas verkliga garantier för att en dylik prövning av meriterna sker och införes bestämmelse, att den mest meriterade skall utses, blir frågan om var utnämningen skall läggas närmast ett tekniskt-organisatoriskt spörsmål. Olika alternativ kunna här övervägas. Det synes emellertid överstyrelsen riktiga att härutinnan avvakta resultatet av den föreslagna utredningen. Överstyrelsen vill därför utan eget ställningstagande här endast framföra några synpunkter, som synas förtjäna upptagas till diskussion.

Mot tanken, att skolstyrelsen icke skulle utse lärare inom enhetsskolan, anför SK: 'Utan rätt att tillsätta befattningshavarna vid kommunens skolor skulle kommunens bestämmanderätt över det egna skolväsendet vara illusorisk.' Häremot har invänts, att skolväsendet enligt SK:s förslag icke är en uteslutande kommunal angelägenhet. Staten skulle t. ex. stå för det mesta av kostnaderna. Det har då syntes icke vara orimligt, att icke-kommunala organ få inflytande på lärartillsättningarna.

Det har också framhållits, att kommunerna äga rätt att utnämna småskolans, folkskolans och de högre kommunala skolornas lärare, varför kommunerna, om statlig tillsättning skulle genomföras, skulle frångå en rätt, som de nu äga. Mot detta har anförts, att man icke borde trycka alltför mycket på detta förhållande. Skolväsendet står inför en genomgripande reform, varvid kommunerna erhålla betydande förmåner genom enhetsskolans upprättande. Det synes då finnas skäl, som tala för att samtidigt vissa ändringar kunde vidtagas i kommunernas nuvarande befogenheter.»

För ett avgörande inflytande från skolöverstyrelsens sida på tillsättning av realskollärare tala speciella omständigheter, framhåller överstyrelsen vidare. Det är av vikt att överstyrelsen erhåller en allmän överblick över lärarbehovet i olika ämneskombinationer, så att åtgärder i tid kunna vidtagas för att motverka olägenheten av ojämn tillgång på lärare i skilda ämnen. Vidare kan den erfarenhet, som överstyrelsens ledamöter vid in-

spektioner förvärva om lärare, komma till full användning, endast om överstyrelsen har ett avgörande inflytande på utnämningsfrågorna.

Även överstyrelsen finner det i och för sig önskvärt, att om möjligt alla enhetsskolans lärare tillsätts på samma sätt. Vid den kommande utredningen böra skälen för och emot central tillsättning av olika kategorier lärare nog vägas mot varandra.

»Då det gäller småskolans och folkskolans (mellanskolans) lärare, torde en central tillsättning för hela landet vara svårare att genomföra på grund av tillsättningsärendenas stora omfattning, än då det gäller realskolans lärare. För de förra lärarkategorierna synes en förläggning till skolans föreslagna nya mellaninstans böra övervägas. Därigenom skulle bland annat de olägenheter kunna motverkas, som uppstå, då en sökande samtidigt anmält sig till flera tjänster, vilka olägenheter göra sig gällande för alla slag av lärare vid decentraliserat tillsättningsförfarande.

Beträffande realskolans lärare kommer tillsättningsärendenas antal att kraftigt öka i jämförelse med nuvarande förhållanden. Detta kommer uppenbarligen att försvåra bibehållande av nuvarande centrala tillsättningsförfarande genom skolöverstyrelsen och Kungl. Maj:t. En överflyttning från Kungl. Maj:t till överstyrelsen synes vara ofrånkomlig. Huruvida en förläggning till överstyrelsen kan bibehållas trots det omfattande administrativa arbete, som det skulle medföra, bör nog undersökas vid den föreslagna utredningen.

Mot tanken på utnämning av enhetsskolans lärare genom icke-kommunal myndighet har även anförts, att dessa lärare ha sin verksamhet i ett kommunalt skolväsen. Häremot har framhållits, att invändningen icke torde vara bärande. Samma invändning skulle nämligen kunna göras mot SK:s förslag om statlig utnämning av lärarna i gymnasiet, som också föreslås kommunaliserat. Vidare förekommer redan nu statlig utnämning av befattningshavare i icke statlig tjänst. Sålunda kan erinras om utnämning av rektorer vid högre kommunala skolor, borgmästare och i vissa fall kyrkoherdar, lasarets- och sanatorieläkare, stadsfiskaler och stadsfogdar. Det synes därför icke finnas principiella hinder för utnämning av enhetsskolans lärare genom statlig myndighet. Det torde i vart fall förtjäna tagas under övervägande, om icke, därest utnämningens rätten skulle förläggas till de kommunala skolstyrelserna, dessas beslut dock borde underställas statlig myndighet för fastställelse.»

Statskontoret inskränker sig till att understryka vikten av att erforderliga garantier skapas för att tillsättningen kommer att ske enligt grundlagens bestämmelser om förtjänst och skicklighet som enda bedömningsgrund. Möjlighet att överklaga den kommunala skolstyrelsens beslut torde fördensskull ovillkorligen böra hållas öppen.

Att lärarna böra tillsättas endast efter förtjänst och skicklighet betonas även i flertalet yttranden av länsstyrelser och domkapitel, varvid tillika uttalas, att säkra garantier härför knappast kunna vinnas, därest lärarna skola tillsättas av de lokala skolstyrelserna. »Att principen om förtjänst och skicklighet som uteslutande befordringsgrund upprätthålles och att man

värnar om den enskilde lärarens trygghet och självständighet är ett vitalt intresse», anser sålunda *domkapitlet i Karlstad*. Den hittills gjorda erfarenheten visar, att nämnda intresse bättre tillgodoses genom statlig än kommunal tillsättning. Domkapitlet håller icke för troligt, att själva lärartillsättningen skulle spela en så dominerande roll för det kommunala skolintresset som kommissionen förutsätter.

Medan i vissa yttranden förordas, att alla enhetsskolans lärare skola tillsättas av statlig myndighet — i regel den planerade mellaninstansen — ifrågasättes av andra myndigheter ett dylikt förfaringssätt endast beträffande realskole- och gymnasielärarna.

Några remissinstanser, bland annat *länsstyrelserna i Falun och Nyköping*, ansluta sig till de principer för lärartillsättningen, som av skolkommissionen anförts, men framhålla, att det ifrågasatta systemet måste kompletteras med rätten till besvär hos statlig myndighet.

Länsstyrelsen i Halmstad utgår vid sitt godtagande av kommissionens tankegång från att skolstyrelsens förslag till lärartillsättning skall godkännas av den framtida mellaninstansen. Enligt länsstyrelsen måste nämligen folkskolinspektörens granskning av folkskolestyrelsens tillsättningsförslag tillerkännas en icke ringa del av förtjänsten av att det nuvarande tillsättningsförfarandet vid folkskolan utfallit tillfredsställande.

Länsstyrelsen i Västerås framhåller såsom önskvärt, att, vilket tillvägagångssätt man än kommer att stanna för vid lärartillsättningen, samma former användas vid utnämningen av gymnasiets och enhetsskolans lärare.

Domkapitlet i Uppsala menar,

»att även en ensidig och överdriven uppskattning av den ena eller andra pedagogiska åskådningen kan innebära risker och ge upphov till högst betydande orättvisor. Kommissionen framhäver så starkt betydelsen av nyskapande pedagogisk verksamhet, att man snarast kan befara en underskattning av det plikttrogna, kanske ej nydanande men effektiva vardagsarbetet. Det kan befaras, att tillsättandet av avlönade huvudlärare skulle ge särskilt stort spelrum åt subjektiva värderingar, ägnade att rubba tilltron till skolmyndigheternas opartiskhet och väcka splittring inom lärarkårerna, och domkapitlet vill för sin del tillråda ytterligare överväganden, innan denna fråga avgöres.»

Sveriges förenade studentkårer ha bestämt avvisat tanken på att realskole- och gymnasielärarna skulle tillsättas av de lokala skolmyndigheterna och enligt studentkårens uppfattning föreligger risk för att en stor del av dem, som för närvarande studera vid universitet och högskolor i syfte att ägna sig åt lärarbanan, komma att övergå till annan verksamhet, därest den lokala tillsättningen bleve verklighet. Rekryteringsfrågan skulle härigenom komma i ett katastrofalt läge. Studentkårens anse sig ej heller kunna acceptera en regional tillsättning av nu ifrågavarande lärare utan förorda, att dessa tillsättas av central statlig myndighet. Liknande uppfattningar kom-

ma till uttryck i yttrandena av *humanistiska sektionen och större akademiska konsistoriet i Uppsala, humanistiska och naturvetenskapliga sektionerna i Lund samt Göteborgs högskolas lärarråd.*

Godtemplarordens studieförbund erinrar om att åtskilliga personer med lärarkompetens tjänstgöra som heltidsanställda konsulenter eller studierektorer inom folkbildningsarbetet. Dessa böra få tillgodoräkna sig ett bestämt meritvärde för denna tjänstgöring. Vidare finnes ett mycket stort antal lärare, som ägnar en del av sin fritid åt folkbildningsarbetet. Dessa böra ej i konkurrensen om anställning bli förbigångna av kamrater, som ägnar motsvarande tid åt studier för egen förkovran. Värdet av meriter av nu ifrågavarande slag bör fixeras genom föreskrifter; det räcker ej med ett allmänt uttalande, att hänsyn därtill bör tagas. — I samma riktning uttalar sig *tjänstemännens bildningsverksamhet.*

Departementschefen.

Den föreslagna omorganisationen av skolväsendet återverkar givetvis på frågan om formerna för tillsättningen av lärare i framtidens skola. Såsom av den föregående redogörelsen framgått har skolkommisionen icke ansett sig nu kunna framlägga några definitiva förslag i ämnet, men väl framfört vissa synpunkter, vilka under remissbehandlingen livligt debatterats.

Kommisionen har framkastat tanken på att det nuvarande tillsättningsförfarandet vid folkskoleväsendet (val av folkskolestyrelsen inom ett förslag, upptagande de tre mest meriterade sökande) skulle utsträckas att gälla hela enhetsskolan. Detta skulle innebära en rätt avsevärd förändring beträffande realskolans lärare, vilka nu utnämnas av Kungl. Maj:t efter förslag av skolöverstyrelsen. Till förmån för en dylik anordning har bland annat anförts, att den stode i linje med kommissionens grundtanke att tillerkänna de lokala myndigheterna ett avsevärt inflytande på skolväsendet och att enhetsskolans idé motiverade ett och samma förfarande beträffande alla dess lärarkategorier. Från opponenternas sida har bland annat framhållits, att det nuvarande systemet vid folkskolan ingalunda kunde sägas fungera tillfredsställande, i det att andra synpunkter än förtjänst och skicklighet stundom fått fälla utslaget.

Jag har redan i samband med frågan om enhetsskolans kommunalisering uttalat, att denna icke i och för sig nödvändigtvis behövde föra med sig en lärartillsättning i kommunal regi. Det kan här pekats på att flera rent kommunala befattningar för närvarande tillsätts av statlig myndighet. Det kommunala inflytandet torde kunna få tillräckligt utrymme även om inte själva tillsättningsåtgärden förläggdes till kommunal myndighet, t. ex. genom att kommunal myndighet får avge förslag eller förord. Och begreppet »enhetsskola» får givetvis inte drivas så hårt, att icke olika tillsättnings-

förfaranden för dess lärarkategorier skulle kunna medgivas, därest starka skäl skulle tala därför.

Vad härefter beträffar folkskollärartillsättningarna synes mig, som om några allvarligare anmärkningar numera knappast kunna riktas mot dessa. Bestämmelsen att förslaget skall underställas statens folkskolinspektör samt det nya meritvärderingssystemet synes åt förfarandet ha givit en avsevärd stadga och ett stort mått av rättvisa och objektivitet. Såsom en svaghet kan kanske betecknas frånvaron av besvärsmått annat än av rent formella skäl. Sådan föreligger däremot vid den form av lärartillsättning, som tillämpas vid de högre kommunala skolorna, och som innebär, att den mest meriterade skall utses.

Vilket av de nämnda förfarandena — måhända kan även en kombination av båda tänkas — som bör väljas, är förvisso en svårlost fråga. För egen del är jag icke nu beredd att taga ställning därtill. Med hänsyn till de mycket delade meningar, som kommit till uttryck, icke minst bland lärarorganisationerna, synes det lämpligt, att spørsmålet göres till föremål för ytterligare utredning, vilken torde böra uppdragas åt en särskild kommitté.

Har man väl funnit en principiell lösning rörande själva förfarandet, synes frågan om hos vilken eller vilka myndigheter tillsättningen skall förläggas närmast vara ett rent organisatoriskt spørsmål, på vilket huvudsakligen praktiska synpunkter böra läggas. Av avgörande betydelse måste härvid givetvis bli den framtida organisationen av skolöverstyrelsen och mellaninstanserna. Skolöverstyrelsens organisation är redan, såsom i det föregående anförts, under utredning av särskilda sakkunniga. Hur mellaninstanserna böra vara organiserade i framtidens skola är en öppen fråga, vilken enligt vad jag tidigare uttalat bör underkastas ytterligare prövning. Med hänsyn till sambandet mellan detta spørsmål och spørsmålet om lärartillsättningen synes det lämpligt, att den av mig nu ifrågasatta särskilda utredningen får omfatta båda dessa frågor.

5. Hemställan.

De frågor jag i det föregående berört böra enligt min mening för närvarande bli föremål för beslut endast såvitt gäller enhetsskolans ställning såsom kommunal eller statlig skola. Jag har dock ansett det lämpligt att i detta sammanhang redogöra relativt utförligt även för övriga frågor och ge till känna mina synpunkter på dem.

Jag hemställer således, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

besluta, att den enhetsskola, varom förslag framlagts i det vid propositionen 1950:70 fogade utdraget av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 3 februari 1950, skall vara en statsunderstödd kommunal skola.

Kungl. Maj:ts proposition nr 133.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställen förordnar Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten, att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
G. v. Krusenstjerna.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
1. Kommunalisering av skolväsendet. Kostnadsfördelningen mellan stat och kommun	3
2. Centrala och regionala skolmyndigheter	18
3. Skolans lokala organisation	24
4. Lärartillsättningen	43
5. Hemställan	53
